

ปฏิกริยาตอบสนองต่อโครงสร้างของสมาชิกผู้ติดยาเสพติดใน สถาบันแบบเบ็ดเสร็จ

Structural Reaction of Members in Total Institution

ร.ต.กฤษฎา แก้วเกลี้ยง¹

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ลักษณะปฏิกริยาตอบสนองต่อโครงสร้างของสมาชิกในสถาบันแบบเบ็ดเสร็จ (Total Institution) ที่มีลักษณะคาบเกี่ยวระหว่างความเป็นสถาบันตาม “ตัวแบบทางกระบวนการยุติธรรมชุดเก่า” และ “ตัวแบบทางการแพทย์” กลุ่มประชากรที่ใช้ในการศึกษาคือ ผู้ติดยาเสพติดเพศชายที่เข้ารับการรักษาฟื้นฟูในศูนย์ฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติดลาดหลุมแก้ว ซึ่งได้นำแนวคิดเกี่ยวกับสถาบันแบบเบ็ดเสร็จของเออร์วิง กอล์ฟแมน (Erving Goffman) มาเป็นมโนทัศน์เร้าความรู้สึก (Sensitizing Concept) ในการวิเคราะห์ และใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Methodology) โดยทำการเก็บข้อมูลผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับกลุ่มตัวอย่างจำนวน 8 คน และการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม (Participant Observation) ในลักษณะของการฝังตัวในสนามเป็นเวลา 2 เดือน

ผลการวิจัยพบว่า สมาชิกในสถาบันดังกล่าวมีปฏิกริยาตอบสนองต่อโครงสร้างในลักษณะของการต่อรองต่อโครงสร้าง ทั้งการต่อรองเชิงปฐมภูมิ (Primary Adjustment) และการต่อรองเชิงทุติยภูมิ (Secondary Adjustment) สำหรับการต่อรองเชิงปฐมภูมิ สมาชิกได้พยายามแสดงตัวเป็น “สมาชิกที่ดี” ต่อหน้าเจ้าหน้าที่ ทั้งนี้ก็เพื่อให้เกิดความกลมกลืนกับ

¹ รรก.ภัณฑารักษ์ โรงเรียนการกำลังสำรอง ศูนย์การกำลังสำรอง

โครงสร้าง ส่วนการต่อรองเชิงทฤษฎี เป็นการกระทำระหว่างกันของสมาชิกใน “โลกลับหลังเจ้าหน้าที่” ไม่ว่าจะเป็นการปรึกษาหารือหรือระหว่างกัน การสรวลเสเฮฮาหรือระหว่างกันการเล่า “ความลับ” ระหว่างกัน การนิทาระหว่างกัน และการแสดงอารมณ์ฉุนเฉียวระหว่างกัน โดยการต่อรองในลักษณะนี้ แสดงถึงระเบียบความสัมพันธ์ชุดใหม่ที่สมาชิกร่วมกันสร้างขึ้น เพื่อสร้างความผ่อนคลายและลดความตึงเครียดให้กับตนเอง อย่างไรก็ตาม ทั้งการต่อรองเชิงปฐมภูมิและการต่อรองเชิงทฤษฎีล้วนเป็นกลยุทธ์ที่สมาชิกสร้างขึ้น เพื่อเอาตัวรอดในชีวิตประจำวันทั้งสิ้น มิได้เป็นการทำลายโครงสร้างให้สูญสลายลงไปแต่อย่างใด

คำสำคัญ: ปฏิกริยาตอบสนองต่อโครงสร้าง, สมาชิกผู้ติดยาเสพติด, สถาบันแบบเบ็ดเสร็จ

Abstract

This research aims to analyze characteristics of structural reaction of members in total institution with overlapping features between institutional attribute according to the “ old justice model” and “ medical model”. The population in this study included male addicts who received treatment in Drug Addicts Rehabilitation Center, Lad Lumkaew. The concept of total Institution of Erving Goffman was implemented as sensitizing concept for analysis. This research used qualitative methodology by collecting data through in-depth interview with 8 samples and participant observation in manner of disguise in field for 2 months.

The findings reveal that members in such institution had structural reaction in form of structural adjustment including primary adjustment and secondary adjustment. Speaking for primary adjustment, the members attempted being “good members” to the officers. Nevertheless, it is to assimilate with the structure. Meanwhile, secondary adjustment is reciprocal action among members in “the world behind officers back” such as discussion, merrymaking, secret telling, gossiping, and being pungent with each other. This kind of adjustment showed orders of new relationship that member jointly created to construct relaxation and mitigate their own stress. However, both primary and secondary adjustment were the strategies constituted by the members for survival in routine life and they did not demolish the structure anyhow.

Keywords: Structural Reaction, Member, Total Institution

บทนำ

พระราชบัญญัติฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด พ.ศ.2545 เป็นกฎหมายสำคัญฉบับหนึ่งที่มีบทบาทในการจัดการกับบุคคลผู้ติดยาเสพติด กฎหมายฉบับนี้มีเนื้อสาระมุ่งบำบัดฟื้นฟูผู้ติดยาเสพติดให้สามารถกลับไปเป็นทรัพยากรบุคคลที่มีคุณภาพของสังคมได้อีกครั้งหนึ่ง โดยมองว่าผู้ติดยาเสพติดเป็นบุคคลที่ก้าวพลาดจนกลายเป็น “ผู้ป่วย” มิใช่อาชญากร ดังนั้นผู้ติดยาเสพติดที่เข้ารับการบำบัดฟื้นฟูตามกฎหมายฉบับนี้ จึงถูกดำเนินการแตกต่างจากกลุ่มบุคคลที่กระทำความผิดอื่น ๆ ซึ่งความแตกต่างที่สามารถเห็นได้อย่างเด่นชัดที่สุด คือ การที่ผู้ติดยาเสพติดกลุ่มนี้จะไม่ได้ถูกส่งเข้ารับ

การลงโทษในเรือนจำ เหมือนกับผู้กระทำความผิดในคดีอื่นๆ เพราะเมื่อผู้ติดยาเสพติดถูกจับกุม และได้รับการตรวจสอบแล้วว่า เข้าหลักเกณฑ์การบำบัดฟื้นฟูตามพระราชบัญญัติฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด พ.ศ.2545 ผู้ติดยาเสพติดก็จะถูกส่งเข้ารับการรักษาบำบัดฟื้นฟูในสถานบำบัดที่พระราชบัญญัติฉบับดังกล่าวกำหนดไว้

ผู้ติดยาเสพติดจึงเป็นกลุ่มบุคคลที่มีลักษณะเฉพาะในเชิงของการถูกดำเนินการจากกระบวนการยุติธรรม เนื่องจากกลุ่มบุคคลผู้ติดยาเสพติดที่ถูกจับกุมไม่ได้ถูกบังคับโทษจากกระบวนการยุติธรรมตามปกติที่ประกอบไปด้วยโทษ 5 สถานด้วยกัน นั่นคือ ปรับ ริบทรัพย์สิน กักขัง จำคุก และประหารชีวิต แต่มีมาตรการเฉพาะที่ภาครัฐสร้างขึ้นมาใช้จัดการกับบุคคลกลุ่มนี้ อย่างไรก็ตาม แม้ผู้ติดยาเสพติดจะถูกมองว่าเป็น “ผู้ป่วย” ตามกฎหมาย แต่มีได้หมายความว่า กฎหมายจะจัดการกับผู้ติดยาเสพติดเหมือนกับผู้ป่วยในโรงพยาบาล เพราะเมื่อผู้ติดยาเสพติดถูกจับกุม กฎหมายก็ได้กำหนดให้ส่งตัวผู้ติดยาเสพติดเข้ากับการบำบัดฟื้นฟูในศูนย์ฟื้นฟูฯ ที่มีลักษณะทางกายภาพเป็นสถาบันแบบเบ็ดเสร็จ (Total Institution) โดยเออร์วิง กอล์ฟแมน (Erving Goffman) กล่าวถึงสถาบันแบบเบ็ดเสร็จหรือศูนย์ฟื้นฟูฯ ว่า มีการสร้างกำแพงอย่างแน่นหนา เพื่อป้องกันไม่ให้ผู้ติดยาเสพติดออกไปภายนอก และภายในศูนย์ฟื้นฟูฯ ก็จะมีการจัดเจ้าหน้าที่คอยควบคุมอยู่ตลอด 24 ชั่วโมง รวมทั้งมีการจัดตารางเวลาการทำกิจกรรมให้ผู้ติดยาเสพติดต้องทำเหมือนกันทั้งหมดตั้งแต่ตื่นนอนจนถึงเข้านอน โดยผู้ติดยาเสพติดทุกคนจะต้องปฏิบัติตามระเบียบแบบแผนเดียวกัน หากใครฝ่าฝืนก็จะถูกลงโทษ

ศูนย์ฟื้นฟูฯ ที่จัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด พ.ศ.2545 ดังกล่าว นับเป็นสถาบันแบบเบ็ดเสร็จที่มีการดำเนินงานคาบเกี่ยวระหว่าง “ตัวแบบทางกระบวนการยุติธรรมชุดเก่า”

และ “ตัวแบบทางการแพทย์”² เพราะแม้ศูนย์ฟื้นฟูฯ จะถูกกำหนดจากกฎหมายให้มีสถานภาพ (Status) เป็นสถานพยาบาล และมองผู้ติดยาเสพติดเป็น “ผู้ป่วย” มีใบอาชญากร ตามพระราชบัญญัติฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด พ.ศ.2545 ที่พยายามจะสร้างกระบวนการยุติธรรมสำหรับดำเนินการกับผู้ติดยาเสพติดในรูปแบบใหม่ขึ้นมา แต่ในขณะเดียวกัน ผู้ติดยาเสพติดก็ยังคงถูกจำกัดอิสรภาพในระดับมากคล้ายกับสถาบันในกลุ่มเรือนจำ อันเป็นรูปแบบของกระบวนการยุติธรรมที่ถูกใช้สืบทอดกันมาเป็นเวลานาน นอกจากนี้ ผู้ติดยาเสพติดยังมีสถานภาพเป็นผู้กระทำความผิด เช่นเดียวกับสมาชิกในเรือนจำด้วย กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ผู้ติดยาเสพติดมีสถานภาพเป็นทั้ง “ผู้ป่วย” และ “ผู้กระทำความผิด” ในเวลาเดียวกัน

เมื่อพิจารณาแนวคิดเกี่ยวกับสถาบันแบบเบ็ดเสร็จของกอล์ฟแมน ทำให้มีความน่าสนใจว่า ผู้ติดยาเสพติดที่กำลัง “ถูกจัดการ” อยู่ภายในศูนย์ฟื้นฟูฯ อันเป็นสถาบันแบบเบ็ดเสร็จที่มีลักษณะเฉพาะตัวดังกล่าวจะมีปฏิกริยาตอบสนองต่อโครงสร้างในลักษณะใด เนื่องจากบริบทของสถาบันแบบเบ็ดเสร็จรูปแบบเก่าในยุค กอล์ฟแมน ได้ชี้ให้เห็นว่า สมาชิกของสถาบันประเภทนี้จะพยายาม “ต่อรอง” กับ “ความเบ็ดเสร็จ”³ ของ

² สามารถดูความหมายของคำว่า “ตัวแบบทางกระบวนการยุติธรรมชุดเก่า” และ “ตัวแบบทางการแพทย์” ได้ในหัวข้อที่ 6

³ คำว่า “การต่อรอง” และ “ความเบ็ดเสร็จ” ที่ผู้วิจัยเน้นไว้ เป็นสิ่งที่อยู่คู่กัน เมื่อศึกษาตามแนวคิดของกอล์ฟแมนเกี่ยวกับสถาบันแบบเบ็ดเสร็จ เนื่องจากสมาชิกของสถาบันแบบเบ็ดเสร็จถูกอธิบายว่า เป็นบุคคลที่มีความสามารถการริเริ่มการกระทำต่างๆ ได้ตามเจตนาของตนเองด้วย เพื่อเอาตัวรอดท่ามกลางโครงสร้างที่ครอบทับอยู่ ไม่ได้ถูกกลืนกลาย (Assimilate) ไปกับโครงสร้างเสียทั้งหมด โดยสามารถศึกษารายละเอียดความเกี่ยวข้องกันของคำทั้งสองคำดังกล่าวได้ในหัวข้อที่ 6 และสามารถศึกษารายละเอียดของลักษณะความเป็นสถาบันแบบเบ็ดเสร็จ ตามแนวคิดของกอล์ฟแมนฉบับเต็มได้จากผลงานของเขาที่ถูกตีพิมพ์เมื่อปี ค.ศ.1961 ในหนังสือชื่อ

โครงสร้างสถาบันอยู่ตลอดเวลา ไม่ว่าจะสถาบันดังกล่าวจะเข้ามาควบคุมสมาชิกมากสักเพียงใด อันแสดงถึงการเป็นสมาชิกที่มีความกระตือรือร้น (Active Constructor) ไม่ได้ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของโครงสร้าง เมื่อหันมามองโครงสร้างของศูนย์ฟื้นฟูฯ ที่ถูกจัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด พ.ศ.2545 แล้ว มีความแตกต่างจากโครงสร้างของสถาบันแบบเบ็ดเสร็จในยุคกอล์ฟแมน เพราะมีการนำแนวคิดทางการแพทย์มาผสมผสานกับแนวคิดการจัดการผู้กระทำความผิดตามกระบวนการยุติธรรมแบบเดิม จนกลายเป็นสถาบันแบบเบ็ดเสร็จที่มีลักษณะเฉพาะตัว คำอธิบายของกอล์ฟแมนจึงไม่สามารถนำมาใช้อธิบายในบริบทของศูนย์ฟื้นฟูฯ ได้ ผู้วิจัยจึงต้องการศึกษาผู้ติดยาเสพติดในฐานะสมาชิกภายใต้โครงสร้างสถาบันดังกล่าวว่า จะมีปฏิกริยาตอบสนองต่อโครงสร้างในลักษณะใด

วัตถุประสงค์

เพื่อวิเคราะห์ปฏิกริยาตอบสนองต่อโครงสร้างของผู้ติดยาเสพติดในศูนย์ฟื้นฟูฯ ตามพระราชบัญญัติฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด พ.ศ.2545 อันเป็นสถาบันแบบเบ็ดเสร็จที่มีลักษณะเฉพาะตัว เพื่อใช้เป็นแนวทางในการยกระดับการดำเนินงานของศูนย์ฟื้นฟูฯ ดังกล่าวให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น และเป็นการสร้างประเด็นการศึกษาใหม่ๆ ให้เกิดขึ้น

คำถามการวิจัย

สมาชิกของสถาบันแบบเบ็ดเสร็จที่มีลักษณะเฉพาะตัวเช่นศูนย์ฟื้นฟูฯ ที่จัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด พ.ศ. 2545 มีปฏิกริยาตอบสนองต่อโครงสร้างของสถาบันดังกล่าวในลักษณะใด

ขอบเขตการวิจัย

งานวิจัยเรื่องนี้กำหนดขอบเขตการวิจัยไว้อย่างครอบคลุม เพื่อให้สามารถใช้เป็นแนวทางในการดำเนินการวิจัยได้อย่างเป็นระบบ และมีความชัดเจนในเชิงปฏิบัติ สำหรับขอบเขตการวิจัยแต่ละด้านมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา

ผู้วิจัยนำแนวคิดเกี่ยวกับสถาบันแบบเบ็ดเสร็จ ของกอล์ฟแมนมาเป็นมโนทัศน์เร้าความรู้สึก (Sensitizing Concept) ในการวิเคราะห์ เพื่อค้นหาว่า ปฏิกริยาของสมาชิกผู้ติดยาเสพติดในศูนย์ฟื้นฟูฯ ตามพระราชบัญญัติฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด พ.ศ.2545 มีความเหมือนหรือแตกต่างอย่างไรกับปฏิกริยาตอบสนองต่อโครงสร้างของสมาชิกในสถาบันแบบเบ็ดเสร็จในยุคที่กอล์ฟแมนอธิบายไว้

2. ขอบเขตด้านประชากร

กลุ่มประชากรที่ใช้ในการศึกษา คือ ผู้ติดยาเสพติดเพศชายที่เข้ารับการบำบัดฟื้นฟูในศูนย์ฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด ลาดหลุมแก้ว สังกัดกรมคุมประพฤติ กระทรวงยุติธรรม อันเป็นสถาบันที่จัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด พ.ศ.2545 โดยผู้วิจัยได้ทำการเก็บข้อมูลจากผู้ติดยาเสพติด จำนวน 8 คน จากผู้ติดยาเสพติดที่มีอยู่ในศูนย์ฟื้นฟูฯ จำนวนทั้งสิ้น 35 – 40 คน⁴

⁴ สำหรับสาเหตุที่ผู้วิจัยเลือกศึกษาผู้ติดยาเสพติดเฉพาะเพศชาย สืบเนื่องจากผู้วิจัยเห็นว่า ผู้ติดยาเสพติดเพศชายมีเพศสภาวะเช่นเดียวกับผู้วิจัย จึงอาจทำให้ง่าย สะดวก และเหมาะสมต่อการเข้าไปคลุกคลีอย่างใกล้ชิดมากกว่าผู้ติดยาเสพติดเพศหญิง อันเป็นการรักษาจริยธรรมทางการวิจัยอีกทางหนึ่งด้วย และจำนวนผู้ติดยาเสพติดเพศชายของศูนย์ฟื้นฟูฯ มักไม่คงที่ในแต่ละช่วงเวลา เนื่องจากมีการรับตัวและปล่อยตัวผู้ติดยาเสพติดอยู่บ่อยครั้ง

3. ขอบเขตด้านเวลา

ผู้วิจัยลงพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนามในช่วงเดือนมีนาคมถึงเดือนเมษายน จากนั้นจึงนำข้อมูลมาวิเคราะห์และสรุปผลการวิจัย รวมช่วงเวลาการดำเนินกระบวนการวิจัยทั้งสิ้นประมาณ 3 เดือน โดยผู้วิจัยพยายามเดินทางไปเก็บข้อมูลภาคสนามแบบไปเช้าเย็นกลับเป็นประจำทุกวัน ทั้งนี้ก็เพื่อให้สามารถเก็บข้อมูลได้อย่างละเอียดลึกซึ้งและตรงตามความเป็นจริงมากที่สุด

ระเบียบวิธีวิจัย

ในการดำเนินการวิจัย ผู้วิจัยได้กำหนดรายละเอียดของระเบียบวิธีวิจัยให้มีความเหมาะสมและสอดคล้องกับลักษณะคำถามการวิจัยมากที่สุด เพื่อให้สามารถตอบคำถามการวิจัยที่ตั้งไว้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1. การเก็บข้อมูล

งานวิจัยเรื่องนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Methodology) เนื่องจากลักษณะคำถามการวิจัยมีลักษณะเป็นคำถามที่ต้องการคำตอบในเชิงการพรรณนารายละเอียดของปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น ดังนั้น ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพจึงมีความเหมาะสมที่จะนำมาใช้ในการเก็บข้อมูล เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีความลึกซึ้งในการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ โดยมีวิธีการเก็บข้อมูล 2 วิธี ดังต่อไปนี้

วิธีการแรก ใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) ด้วยคำถามนำวิจัยในลักษณะที่เปิดโอกาสให้ผู้ติดยาเสพติดสะท้อนเรื่องราวต่างๆ ออกมาอย่างอิสระตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้นจริง โดยคัดเลือกผู้ติดยาเสพติดที่มีความคุ้นเคย และให้ความไว้วางใจผู้วิจัยจำนวน 8 คน เพื่อทำการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก วิธีการที่สอง ใช้การสังเกตอย่างมีส่วนร่วม (Participant Observation) ในลักษณะของการเข้าไปฝังตัวในพื้นที่ เพื่อ

เก็บข้อมูลบางลักษณะที่อาจไม่สามารถเก็บได้จากการสัมภาษณ์เพียงอย่างเดียว โดยผู้วิจัยเปิดเผยสถานภาพที่แท้จริงว่าเป็น “คนนอก” แต่แม้กระนั้นผู้วิจัยก็ได้พยายามสร้างให้ผู้ติดยาเสพติดเกิดความไว้วางใจผู้วิจัยให้มากที่สุด ด้วยการเข้าไปร่วมทำกิจกรรมตามตารางเวลากับผู้ติดยาเสพติด เพื่อลดช่องว่างทางความรู้สึกที่ พวกเขามีต่อผู้วิจัยลง

2. การรวบรวมข้อมูล

รวบรวมข้อมูลในลักษณะของการจดบันทึกเป็นหลัก ด้วยการจดจำสิ่งที่ผู้ติดยาเสพติดพูดออกมา และจดบันทึกให้ได้มากที่สุด ส่วนการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกในประเด็นต่างๆ กระทำโดยการจดบันทึกเป็นช่วงๆ ในระหว่างที่ผู้ติดยาเสพติดตอบคำถาม ซึ่งก่อนทำการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกกับผู้ติดยาเสพติดทุกคน ผู้วิจัยได้มีการขออนุญาตผู้ติดยาเสพติดก่อนล่วงหน้า และแจ้งถึงมาตรการปกป้องผู้ให้ข้อมูล เพื่อป้องกันไม่ให้ผู้ให้ข้อมูลได้รับผลกระทบจากข้อมูลที่ตนเองเปิดเผยออกมา ในส่วนของข้อมูลที่ได้จากการสังเกตอย่างมีส่วนร่วมนั้นก็ได้พยายามจดจำรายละเอียดของเหตุการณ์ต่างๆ ที่ตนเองพบเห็น และบันทึกลงในสมุดบันทึกให้ได้มากที่สุด จากนั้นจึงนำมาสรุปสาระสำคัญของแต่ละเหตุการณ์อีกครั้งหนึ่ง

3. การวิเคราะห์ข้อมูล

วิเคราะห์ข้อมูลในลักษณะของการวิเคราะห์เรื่องเล่า (Narrative) ของผู้ติดยาเสพติดแต่ละคนที่ได้สะท้อนออกมาร่วมกับการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ผู้วิจัยได้วิเคราะห์คำพูดหรือตัวบทของผู้ติดยาเสพติดแต่ละคนอย่างลึกซึ้ง ประกอบกับข้อมูลที่ผู้วิจัยได้จากการสังเกตอย่างมีส่วนร่วมในสนาม เพื่อตีความว่าปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสนามนั้นหมายถึงอะไรจากบริบทที่เป็นอยู่ แล้วนำมาสร้างเป็นข้อสรุปสำหรับตอบคำถามการวิจัย

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องได้มาจากการทบทวนเอกสารทางวิชาการที่นักวิชาการอธิบายไว้ สำหรับนำไปใช้เป็นแนวทางในการศึกษาปรากฏการณ์ที่ผู้วิจัยสนใจ โดยผู้วิจัยได้ทบทวนแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. แนวคิดและทฤษฎี

แนวคิดและทฤษฎีที่ใช้ในงานวิจัยเรื่องนี้ นำมาจากการทบทวนวรรณกรรมในสาขาวิชาสังคมวิทยา สาขาวิชานิติศาสตร์ และสาขาวิชาทันตวิทยา โดยแนวคิดและทฤษฎีแต่ละชุดล้วนมีเนื้อหาสาระที่สามารถนำมาใช้เป็นกรอบในการวิจัยร่วมกันได้ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1.1 มโนทัศน์ว่าด้วย วิถีชีวิตภายใต้โครงสร้างสถาบันของสมาชิก (Underlife) ของเออร์วิง กอล์ฟแมน

สถาบันแบบเบ็ดเสร็จ เป็นสถาบันที่พยายามเข้ามาควบคุมสมาชิกในทุกแง่มุมของชีวิตตลอด 24 ชั่วโมง โดยสมาชิกจะต้องใช้ชีวิตอยู่บนพื้นที่เดียวกัน อยู่ภายใต้อำนาจชุดเดียวกัน มีการดำเนินชีวิตในรูปแบบเดียวกัน และทุกคนจะต้องถอดถอนอัตลักษณ์ส่วนตัว และถูกใส่อัตลักษณ์ชุดใหม่เข้าไปเหมือนกันหมด หากสมาชิกคนใดละเมิดสิ่งที่สถาบันกำหนดไว้ก็จะถูกลงโทษ อย่างไรก็ตาม ภายใต้แนวคิดเกี่ยวกับสถาบันแบบเบ็ดเสร็จนี้ มิได้หมายความว่าสมาชิกจะถูกอิทธิพลของโครงสร้างเข้ามากลืนกลายและกดทับได้ทั้งหมด เพราะกอล์ฟแมนได้ชี้ให้เห็นถึงมิติความเป็นบุคคลที่มีความสามารถในการริเริ่มของสมาชิกภายใต้โครงสร้างของสถาบันแบบเบ็ดเสร็จด้วย โดยไม่ว่าสถาบันจะพยายามเข้ามาควบคุมสมาชิกมากสักเพียงใด สมาชิกก็ยังสามารถสร้าง “ปฏิบัติการ” ขึ้นมาเพื่อต่อรองกับโครงสร้างสถาบันได้ อันแสดงถึงการต่อสู้ดิ้นรนในการดำเนินชีวิตของสมาชิก ภายใต้โครงสร้างของสถาบันที่เข้ามามีบทบาทพวกเขา

การต่อรองกับโครงสร้างสถาบันของสมาชิกมีอยู่ 2 รูปแบบ คือ การต่อรองเชิงปฐมภูมิ (Primary Adjustment) และการต่อรองเชิงทุติยภูมิ (Secondary Adjustment) สำหรับการต่อรองเชิงปฐมภูมิเป็นเรื่องของการที่สมาชิกแสดงการยอมรับและยอมทำตามสิ่งที่สถาบันกำหนดไว้ในด้านต่างๆ โดยสมาชิกจะพยายาม ทำตัวให้กลมกลืนกับสถาบันมากที่สุด ทั้งนี้ก็เพื่อให้ได้รับรางวัลบางอย่างและหลีกเลี่ยงการถูกลงโทษ เช่น การยอมทำงานหนักเพื่อแลกกับเงินเพียงเล็กน้อย การแก่งแย่งหนังสือที่ห้องสมุดบ่อยๆ เพื่อสร้างความประทับใจให้กับเจ้าหน้าที่ ฯลฯ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือเป็นการที่สมาชิกได้พยายาม “เล่น” ตามบทบาทที่ตนเองพึงเล่น ภายใต้โครงสร้างของสถาบันที่พยายามเข้ามาควบคุมสมาชิกนั่นเอง (Goffman, 1961: 189)

ส่วนการต่อรองเชิงทุติยภูมิเป็นเรื่องของการที่สมาชิกได้มีการประยุกต์ใช้บริบท หรือช่องทางที่มีอยู่ในโครงสร้างสถาบันเพื่อกระทำตามเจตนาารมณ์ของตนเอง ไม่ว่าจะการกระทำนั้นจะเป็นสิ่งที่ละเมิดกฎเกณฑ์ของสถาบันอย่างชัดเจน หรือหมิ่นเหม่ต่อการละเมิดกฎเกณฑ์ของสถาบันก็ตาม โดยการกระทำที่เป็นการต่อรองเชิงทุติยภูมิเป็นการกระทำที่ “รู้กัน” เฉพาะในกลุ่มสมาชิก ไม่เปิดเผยหรือแสดงออกถึงการกระทำที่ละเมิดกฎเกณฑ์หรือหมิ่นเหม่ต่อการละเมิดกฎเกณฑ์ของสถาบันเหล่านั้นให้เจ้าหน้าที่เห็นอย่างชัดเจน ซึ่งกอล์ฟแมนกล่าวว่า การต่อรองเชิงทุติยภูมิเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงการที่สมาชิกยังมีความเป็นตัวของตัวเองอยู่ และสามารถควบคุมสิ่งแวดล้อมรอบข้างได้บางส่วน⁵ (Goffman, 1961: 49-51) สำหรับ

⁵ อนึ่ง กอล์ฟแมนได้มีการยกตัวอย่างของการต่อรองเชิงทุติยภูมิไว้ในงานเขียนของเขา เช่น การนำกระดาษสมุดที่เจ้าหน้าที่แจกให้ทำเป็นโปยสำหรับเล่นการพนัน การแอบดื่มสุราและเล่นการพนันที่ชายป่าด้านหลังอาคาร การสร้างความสัมพันธ์เชิงการค้าระหว่างกัน การแอบซ่อนสิ่งของไว้ตามร่างกาย ฯลฯ แต่ตัวอย่างเหล่านั้นเป็นสิ่งที่

ปรากฏการณ์หนึ่งที่ กอล์ฟแมนกล่าวไว้แบบกลางๆ ว่า แสดงถึงการต่อรองเชิงทุติยภูมิ คือ การที่สมาชิกมีการจัดความสัมพันธ์ในลักษณะช่วยเหลือเกื้อกูลกันภายในกลุ่ม โดยกลุ่มดังกล่าวเป็นกลุ่มที่มีการบริหารจัดการกันภายใน (Administer Group) และมีความ เชื่อมแน่น (Solidarity) ระหว่างสมาชิกอยู่มาก จนสร้างความกังวลใจให้กับเจ้าหน้าที่ว่า กลุ่มดังกล่าวจะเป็นพื้นฐานให้สมาชิกกระทำสิ่งที่ผิดกฎเกณฑ์ของสถาบันได้ง่ายขึ้น (Goffman, 1961: 58-59)

1.2 มโนทัศน์ว่าด้วย “ตัวแบบทางกระบวนการยุติธรรมชุดเก่า” และ “ตัวแบบทางการแพทย์”

มโนทัศน์ทั้งสองชุดเป็นเรื่องของความแตกต่างระหว่างแนวคิดในการจัดการกับผู้กระทำความผิด 2 สำนักที่มีการนำมาประยุกต์ใช้ในลักษณะของการผสมผสานกันในศูนย์ฟื้นฟูฯ ลาดหลุมแก้ว ที่จัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด พ.ศ.2545 โดยตัวแบบทางกระบวนการยุติธรรมชุดเก่า เป็นเรื่องของการนำผู้กระทำความผิดไปดำเนินการในลักษณะของการลงโทษ (Punishment) ซึ่งจากการศึกษาค้นคว้าพบว่า แนวคิดดังกล่าวมีพัฒนาการมาอย่างยาวนาน เริ่มตั้งแต่ยุคแรกจะเน้นไปที่การลงโทษผู้กระทำความผิดในลักษณะ “ตาต่อตา ฟันต่อฟัน” เพื่อให้สมกับการกระทำความผิดนั้นๆ และเป็นการแก้แค้นแทนเหยื่อที่ได้รับผลร้ายจากการกระทำความผิดดังกล่าว (Retributive) ซึ่งในสมัยโบราณเมื่อมีการกระทำความผิดเกิดขึ้น ตัวเหยื่อหรือญาติของเหยื่อมักจะถือสิทธิแก้แค้นในลักษณะที่กระทำต่อเนื้อตัวร่างกายของฝ่ายตรงข้ามโดยตรง นอกจากนี้ การใช้ความรุนแรงยังถูกมองว่าเป็นเครื่องมือที่ใช้จัดการกับผู้กระทำความผิดที่มีความชั่วร้ายจากสันดานเดิม จึงต้องทำให้ผู้กระทำ

เกิดขึ้นในโรงพยาบาลจิตเวช ผู้วิจัยจึงไม่ได้นำมากล่าวถึงในที่นี้ เนื่องจากเห็นว่าเป็นคนละบริบทกับสถาบันอย่างศูนย์ฟื้นฟูฯ ลาดหลุมแก้ว)

ความผิดได้รับการปฏิบัติที่สอดคล้องกับความผิดนั้น เพื่อสร้างคามยุติธรรมให้เกิดขึ้น (จารุวรรณ คงยศ, 2551: 75; นุชนาฏ มุกระ, 2554: 28)

หลังจากนั้น เมื่อมนุษย์รู้จักการอยู่ร่วมกันเป็นหมู่ชนหรือสังคมย่อยๆ จึงได้มีการมอบอำนาจการลงโทษให้แก่ผู้นำหรือหัวหน้ากลุ่ม และเกิดการพัฒนากฎหมายขึ้นใช้บังคับแก่สมาชิกในสังคม โดยยอมรับว่า รัฐมีหน้าที่ลงโทษตามความเป็นธรรมและได้สัดส่วนกับความร้ายแรงของการกระทำ ความผิด เพื่อให้เหยื่อและญาติ พี่น้องของเขารู้สึกพอใจว่าได้รับความยุติธรรม ตลอดจนเป็นการเน้นย้ำให้ทุกคนเชื่อและปฏิบัติตามกฎหมาย จนเกิดการจัดการกับผู้กระทำความผิด โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อข่มขู่และยับยั้ง (Deterrence) เพื่อให้ประชาชนทั่วไปมีความเกรงกลัวต่อโทษที่จะได้รับ จนไม่กล้ากระทำความผิด เข้าทำนอง “เชือดไก่ให้ลิงดู” (นพตล อิมสมุท, 2542: 23; นุชนาฏ มุกระ, 2554: 28) ต่อมาในศตวรรษที่ 13 หลายๆ ประเทศได้เริ่มนำการจัดการกับผู้กระทำความผิดรูปแบบใหม่มาใช้ นั่นคือการนำผู้กระทำความผิดไปจำคุกในตาราง (Jail) แทนที่จะลงโทษในลักษณะที่กระทำต่อเนื้อตัวร่างกายของผู้กระทำความผิดโดยตรงเหมือนในอดีต ซึ่งการก่อดำเนินการจัดการกับผู้กระทำความผิดรูปแบบใหม่นี้เริ่มต้นจากการจัดตั้งโรงกักขัง (House of Correction) ขึ้นใน ค.ศ.1552 ณ ประเทศอังกฤษ (จารุวรรณ คงยศ, 2551: 25) จนพัฒนามาเป็นเรือนจำในปัจจุบัน สำหรับวัตถุประสงค์หลักอย่างหนึ่งของการนำผู้กระทำความผิดไปจำคุกในเรือนจำ เป็นเรื่องของการตัดผู้กระทำความผิดหรืออาชญากรออกจากสังคม (Incapacitation) เพื่อไม่ให้บุคคลดังกล่าวออกไปสร้างความเสียหายให้กับสังคม (นุชนาฏ มุกระ, 2554: 29)

ส่วนตัวแบบทางการแพทย์ กล่าวได้ว่า เป็นเรื่องของการจัดการกับผู้กระทำความผิด โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อมุ่งบำบัดฟื้นฟูให้ผู้กระทำความผิดกลับมาเป็นสมาชิกที่ดีของสังคมได้อีกครั้งหนึ่ง (Rehabilitation) ซึ่งแนวคิดนี้มองว่า ผู้กระทำความผิดเป็นสมาชิกที่เจ็บป่วยของสังคมที่ต้อง

รักษาให้หาย เพราะการลงโทษเป็นการยับยั้งเพียงชั่วคราวเวลาที่ผู้กระทำ ความผิดถูกลงโทษอยู่เท่านั้น จึงไม่อาจป้องกันสังคมให้ปลอดภัยได้อย่างมี ประสิทธิภาพ และสาเหตุของการกระทำผิดก็มีไม่เกิดขึ้นจากสันดานเดิม ของผู้กระทำผิดตั้งแต่ต้น แต่เกิดจากการที่ผู้กระทำผิดได้ “ก้าว พลาด” ไปตามอิทธิพลของสภาพแวดล้อมที่เสื่อมโทรม (นิติภัทร์ สุภัทรา วิวัฒน์, 2552: 25-28) จึงมองผู้กระทำผิดเป็น “ผู้ป่วย” ที่ต้องเข้ารับ การบำบัดฟื้นฟูใน “สถานพยาบาล” เพื่อให้หายจากอาการป่วยด้วยวิธีการที่ กำหนดไว้ ไม่ได้มองว่า ผู้กระทำผิดมีสันดานเป็นอาชญากรที่ต้อง ดำเนินการควบคุมอย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด หรือลงโทษให้หลบจำด้วยการ จำคุกในเรือนจำ อันเป็นสถาบันศูนย์กลางแห่งการลงโทษ (Punishment Centered Bureaucracy) ตามหลักทฤษฎีทวิภาคแต่อย่างใด (จารุวรรณ คง ยศ, 2551: 75)

อย่างไรก็ตาม การที่ผู้ติดยาเสพติดถูกส่งเข้ารับการบำบัดฟื้นฟู ในศูนย์ฟื้นฟูฯ ตามพระราชบัญญัติฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด พ.ศ. 2545 ผู้ติดยาเสพติดก็ยังคงตกอยู่ในสถานภาพของการเป็นผู้กระทำ ความผิดเหมือนสมาชิกในเรือนจำด้วย มีไขบุคคลที่เป็นผู้บริสุทธิ์ กล่าวอีกนัย หนึ่งคือ ผู้ติดยาเสพติดในศูนย์ฟื้นฟูฯ ดังกล่าวเป็นทั้ง “ผู้กระทำผิด” และ “ผู้ป่วย” ในเวลาเดียวกัน ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ศูนย์ฟื้นฟูฯดังกล่าวเป็น สถาบันแบบเบ็ดเสร็จที่มีลักษณะคาบเกี่ยวระหว่างการดำเนินงานตามตัว แบบทางกระบวนการยุติธรรมชุดเก่า และตัวแบบทางการแพทย์ เพราะ ในขณะที่กฎหมายกำหนดให้ผู้ติดยาเสพติดเป็น “ผู้ป่วย” ที่ต้องเข้ารับ การรักษาในศูนย์ฟื้นฟูฯ ที่มีสถานภาพเป็นสถานพยาบาล แต่การเข้ามาสู่ศูนย์ ฟื้นฟูฯ ของผู้ติดยาเสพติดก็เป็นไปในลักษณะของการถูกจับกุม และ กลายเป็นผู้กระทำผิดเช่นเดียวกับสมาชิกในเรือนจำ นอกจากนี้ ทาง ศูนย์ฟื้นฟูฯ ยังมีการสร้างกำแพงทึบและรั้วลวดหนามล้อมรอบอาณาเขต ของตนเองอย่าง แน่นหนา เพื่อจำกัดอิสรภาพของผู้ติดยาเสพติด โดยมี

การจัดเจ้าหน้าที่คอยใช้อำนาจควบคุมให้ผู้ติดยาเสพติดทำกิจกรรมตามที่ทางศูนย์ฟื้นฟูฯ กำหนดไว้ และมีเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยเฝ้าอยู่ทั่วบริเวณศูนย์ฟื้นฟูฯ ห้ามบุคคลภายนอกผ่านเข้าออก หากไม่มีกิจธุระจำเป็น ซึ่งสภาพการณ์ดังกล่าวมีความคล้ายคลึงกับสิ่งที่กระบวนการยุติธรรมชุดเก่าปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิดคดีอื่นๆ นั่นคือ การนำไปจำคุกในเรือนจำ

2. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สำหรับงานวิจัยที่ทำการเก็บข้อมูลในบริบทของสังคมไทย ส่วนใหญ่เป็นงานวิจัยที่เน้นศึกษาในสาขาวิชาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ และการบริหารงานยุติธรรม เพื่อค้นหาแนวทางในการยกระดับการดำเนินงานฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด เช่น งานวิจัยของประวิทย์ สุขพูล (2545) และ รุจามา เสลาคุณ (2555) ที่ชี้ให้เห็นสิ่งที่ควรปรับปรุงในการดำเนินการฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด จากการศึกษาการฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติดในภาพรวม เช่นเดียวกับงานวิจัยของหทัยา ไทยานนท์ (2551) ที่มีการศึกษาเกี่ยวกับการให้ การปรึกษาในเชิงสังคมสงเคราะห์แก่ผู้ติดยาเสพติดอย่างละเอียด เพื่อชี้ให้เห็นถึงจุดที่ควรปรับปรุง สำหรับนำไปยกระดับการทำงานในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการให้ การปรึกษาให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น ในขณะที่งานวิจัยของศรีสมบัติ โชคประจักษ์ชัด และคณะ (2548) ก็ได้ชี้ให้เห็นถึงผลการประเมินระบบการฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติดว่า บรรลุผลสำเร็จมากน้อยเพียงใด

นอกจากนี้ ยังมีงานวิจัยที่เน้นศึกษาในเชิงการสำรวจความคิดเห็น และทัศนคติของผู้ติดยาเสพติดที่มีต่อระบบการฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติดของศูนย์ฟื้นฟูฯ ด้วย เช่น งานวิจัยของเสาวลักษณ์ ปลั่งเกียรติยศ (2547) สุวัฒน์ชัย ศรีทองสุข (2548) สุรีย์รัตน์ จัตกุล (2553) ที่ชี้ให้เห็นถึงความคิดเห็นในลักษณะต่างๆ ที่ผู้ติดยาเสพติดมีต่อการจัดโครงสร้างการบำบัดฟื้นฟูของศูนย์ฟื้นฟูฯ แต่ละแห่งที่มีความแตกต่างกัน ซึ่งจากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่า งานวิจัยที่ทำการเก็บข้อมูลในบริบทศูนย์ฟื้นฟู

สมรรถภาพผู้ติดยาเสพติดส่วนใหญ่ มักมุ่งประเมินการทำงานของศูนย์ฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติดในแง่มุมต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นเทคนิคการบำบัดฟื้นฟูบุคลากรที่มีหน้าที่รับผิดชอบ การบริการทางสังคมสงเคราะห์ ฯลฯ ยังไม่พบการมุ่งเน้นวิเคราะห์ลักษณะโครงสร้างและการต่อรองของสมาชิกต่อโครงสร้างอย่างชัดเจน

สำหรับงานวิจัยที่ดูเหมือนจะมีความใกล้เคียงกับประเด็นที่ผู้วิจัยต้องการศึกษา ในงานวิจัยเรื่องนี้ คือ งานวิจัยที่ทำการเก็บข้อมูลในเรือนจำและทัณฑสถาน โดยงานวิจัยเหล่านั้นพบผลการศึกษาวิจัยเช่นเดียวกันว่า ผู้กระทำความผิดมีการปฏิสังสรรค์ระหว่างกัน บนพื้นฐานของอำนาจที่ถูกสร้างขึ้นมาบังคับใช้ในระหว่างสมาชิกของสถาบันด้วยตนเอง โดยที่อำนาจเหล่านั้นไม่ได้รับการรับรองจากเจ้าหน้าที่ (สายพิณ ศุภุทรมงคล, 2542; Bosworth, 2005; Crewe, 2014; Toyoki & Brown, 2014; Ugelvik, 2012) อย่างไรก็ตาม ผลการวิจัยดังกล่าวก็ยังไม่สามารถนำมาใช้อ้างอิงในบริบทของศูนย์ฟื้นฟูฯ ลาดหลุมแก้วได้ เนื่องจากคุณลักษณะพื้นฐานทางกฎหมายมีความแตกต่างกัน เพราะศูนย์ฟื้นฟูฯ ลาดหลุมแก้ว เป็นสถาบันที่มุ่งบำบัดฟื้นฟูผู้ติดยาเสพติดภายใต้พระราชบัญญัติฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด พ.ศ.2545 มิได้มุ่งลงโทษผู้กระทำความผิดเหมือนกับเรือนจำและทัณฑสถาน แม้ว่าผู้ติดยาเสพติดที่เข้ารับการบำบัดฟื้นฟูในศูนย์ฟื้นฟูฯ ดังกล่าวจะมีสถานภาพเป็นผู้กระทำความผิดเช่นเดียวกับเรือนจำและทัณฑสถานก็ตาม

ประโยชน์ของงานวิจัย

1. เกิดองค์ความรู้เกี่ยวกับปฏิภิกิริยาตอบสนองต่อโครงสร้างของสมาชิกที่มีต่อโครงสร้างของสถาบันแบบเบ็ดเสร็จที่มีลักษณะเฉพาะตัว
2. เข้าใจวิถีการดำเนินชีวิตของสมาชิกในสถาบันแบบเบ็ดเสร็จที่มีลักษณะเฉพาะตัว

3. เข้าใจปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสถาบันแบบเบ็ดเสร็จที่มีลักษณะเฉพาะตัวอย่างลึกซึ้งมากขึ้น

4. มีฐานข้อมูลในการนำไปใช้ยกระดับการปฏิบัติงานของศูนย์ฟื้นฟูฯ ให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยนำเสนอลักษณะการต่อรองของผู้ติดยาเสพติดที่มีต่อโครงสร้างการบำบัดฟื้นฟูของศูนย์ฟื้นฟูฯ ลาดหลุมแก้ว โดยใช้แนวคิดของกอล์ฟแมนในการวิเคราะห์เนื้อหาพร้อมกับการวิเคราะห์เรื่องเล่าทั้งการต่อรองในลักษณะการต่อรองเชิงปฐมภูมิ และการต่อรองเชิงทฤษฎีภูมิ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1. การแสดงออกถึงความเป็น “สมาชิกที่ดี” ในฐานะการต่อรองเชิงปฐมภูมิ

การต่อรองในลักษณะนี้ เกิดขึ้นในช่วงเวลาที่มีเจ้าหน้าที่เข้ามาควบคุมผู้ติดยาเสพติดด้วยระดับความเข้มข้นที่มาก โดยผู้ติดยาเสพติดจะพยายามจัดวางการกระทำของตนเองให้ราบเรียบและกลมกลืนไปกับโครงสร้างของศูนย์ฟื้นฟูฯ ราวกับเป็นบุคคลที่ “อ่านอนซอนง่าย” ทั้งที่โดยเนื้อแท้แล้ว การกระทำดังกล่าวเป็นเรื่องของ “ปฏิบัติการ” อย่างหนึ่งของผู้ติดยาเสพติดสร้างขึ้นเพื่อ “เอาตัวรอด” ในสถานการณ์ที่มีเจ้าหน้าที่เข้ามาควบคุมอย่างเข้มงวด มิใช่เป็นเรื่องการสยบยอมต่อโครงสร้างอย่างราบคาบหรือถูกกลืนกลายเป็นกับโครงสร้างแต่อย่างใด ดังบทสนทนาระหว่างกันของผู้ติดยาเสพติดต่อไปนี้

“อยู่ที่นี้ต้องเป็นพ่อพระทำไม่ดีบู้ค”⁶

⁶ การถูก “บู้ค” หมายถึง การที่ผู้ติดยาเสพติดถูกเขียนรายงานการกระทำความผิดจากเพื่อนคนอื่น ซึ่งเมื่อถูกเขียนรายงานแล้ว เจ้าหน้าที่ผู้ที่มีอำนาจก็จะเข้ามากำหนดบทลงโทษตามลักษณะของการกระทำความผิดต่อไป

“เขาไม่มองหรอก เขาแค่เหล่ๆ คอยดูอยู่ตลอด แต่เขาไม่บอก เราก็ต้องพยายามระวัง เขาเล่นจิตวิทยากับเรา เราอย่าพลาดเด็ดขาด...อยู่ให้เป็น ถ้าอยู่เป็นก็จบ”

“เขาเล่นจิตวิทยากับเรานะவே้ย ผมเล่นจิตวิทยากับเขาก็ได้แต่อย่าเล่น เพราะเขาเป็นคนดูแลเรา เป็นคนประเมินเรา อยู่ให้เป็น ถ้าอยู่เป็นก็จบ”

“ขอให้เราเป็นคนเรียบร้อยพอ ไม่เกร่ ผมอยู่มา 13 ค่ายแล้วได้ความรู้กับทหารมาก็เยอะแต่ต้องปรับสภาพ แต่ละที่ไม่เหมือนกัน...”

จากบทสนทนาระหว่างกันของผู้ติดยาเสพติดที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ถึงการใช้จิตวิทยาเสพติดแต่ละคนมีความพยายามในการจัดการการกระทำของตนเองให้สอดคล้องกับบริบทที่ตนเองกำลังถูก “จ้องมอง” จากเจ้าหน้าที่ โดยดูเหมือนว่า ผู้ติดยาเสพติดเหล่านี้จะให้ความหมายต่อสถานการณ์ที่มีเจ้าหน้าที่เข้ามาควบคุมอย่างเข้มงวดว่าเป็น “สถานการณ์ที่ไม่น่าไว้วางใจ” สังเกตได้จากท่วงทำนองการสนทนาที่เป็นไปในทิศทางของการใช้ความระมัดระวังในการดำเนินชีวิต รวากับตนเองกำลังตกอยู่ในสถานะที่ไม่ปลอดภัย ดังนั้น ผู้ติดยาเสพติดจึงต้องพยายามจัดรูปแบบการกระทำของตนเองให้เหมาะสม เพื่อลดผลกระทบด้านลบที่อาจจะเกิดขึ้นเสมือนกำลังแสดง “ละคร” ฉากหนึ่ง ซึ่งคำว่า “พ่อพระ” ที่ผู้ติดยาเสพติดกล่าวออกมา ถือเป็นคำสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงความพยายามดังกล่าวได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ ประโยคที่ผู้ติดยาเสพติดกล่าวว่า “เราอย่าพลาดเด็ดขาด” ยังสื่อให้เห็นถึงการที่ผู้ติดยาเสพติดแต่ละคนมีความเข้าใจตรงกันว่า ทุกคนจะต้องพยายามแสดงการกระทำอย่างเหมาะสม เพื่อไม่ให้เกิดการ “พลาด” จนถูกลงโทษจากเจ้าหน้าที่ โดยต้องพยายาม “อยู่ให้เป็น”

นอกจากนี้ ผู้ติดยาเสพติดยังมีการดำเนินกลยุทธ์สำหรับสร้างความประทับใจให้แก่เจ้าหน้าที่เพื่อให้ตนเองได้รับผลตอบแทนด้านบวกบางอย่าง

ด้วย นอกเหนือจากการหลีกเลี่ยงการถูกลงโทษแล้ว เห็นได้จากบริบทของการจัดกลุ่มประเมินผลการฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด ซึ่งทางศูนย์ฟื้นฟูฯ จัดขึ้นเป็นประจำ เพื่อประเมินผลความก้าวหน้าในการบำบัดฟื้นฟูผู้ติดยาเสพติดที่ครบกำหนดเข้ารับการบำบัดฟื้นฟู ตามคำตัดสินของศาล หากผู้ติดยาเสพติดสามารถแสดงให้เห็นว่า ตนเองมีการพัฒนาในระดับที่ดี เจ้าหน้าที่ก็จะลงความเห็นให้ปล่อยตัวออกไปได้ แต่ในทางตรงกันข้าม หากผู้ติดยาเสพติดรายใดที่เจ้าหน้าที่เห็นว่า ยังมีพัฒนาการไม่เป็นที่น่าพึงพอใจมากนัก ก็จะถูกเจ้าหน้าที่ขยายระยะเวลาการบำบัดฟื้นฟูออกไป ทำให้ผู้ติดยาเสพติดต้องอยู่ในศูนย์ฟื้นฟูฯ นานขึ้น อันเป็นสิ่งที่ไม่พึงปรารถนาของผู้ติดยาเสพติดทุกคน โดยในบริบทดังกล่าว เจ้าหน้าที่จะเรียกผู้ติดยาเสพติดเข้ามาในห้องประชุมทีละคนเพื่อสอบถามในประเด็นต่างๆ ซึ่งจากการเข้าร่วมรับฟัง ผู้วิจัยพบว่า ผู้ติดยาเสพติดแต่ละคนล้วนพยายามตอบคำถามไปในทิศทางที่สร้างภาพลักษณ์ที่ดีของตนเองให้เกิดขึ้นในสายตาของเจ้าหน้าที่ทั้งสิ้น เช่น คำพูดของผู้ติดยาเสพติดที่ว่า “ได้รับประโยชน์เรื่องเล่นครับ ผมเล่นน้อยลง เมื่อก่อนผมติดเล่น” “ตั้งเป้าหมายเอาถูกเป็นแรงผลักดันครับ อย่างน้อยเห็นเขา เราจะได้ไม่ต้องทำไม่ดี” “สู้ครับพี่ ถึงแม้ว่าวันข้างหน้าจะดีหรือจะแย่กว่าวันนี้ ผมก็ยอมรับ ให้โอกาสผมสักครั้งครับพี่”

สำหรับสาเหตุที่ผู้วิจัยกล่าวว่า คำพูดต่างๆ ข้างต้นของผู้ติดยาเสพติดเป็นเพียงกลยุทธ์ที่ผู้ติดยาเสพติดสร้างขึ้น เพื่อสร้างความประทับใจให้กับเจ้าหน้าที่เท่านั้น มิได้แสดงออกมาจากเบื้องลึกของจิตใจที่แท้จริงก็คือ บทสนทนาด้านลบระหว่างกันของผู้ติดยาเสพติดที่ผู้วิจัยมักได้ยินลับหลังเจ้าหน้าที่อยู่เสมอ หลังจากออกมาจากห้องสัมภาษณ์ของเจ้าหน้าที่แล้ว เช่น ผู้ติดยาเสพติดคนหนึ่งถูกเพื่อนพูดในทำนองหยอกล้อว่า “เตี้ยวันนี่ เป็นคนดีเลยนะ” และผู้ติดยาเสพติดคนดังกล่าวก็ได้ตอบกลับว่า “หนังเรื่องเดิมยังไม่จบหรอก แค่เปลี่ยนฉากใหม่” นอกจากนี้ ผู้ติดยาเสพติดคนดังกล่าวยังได้มีการพูดและกระทำในสิ่งที่ขัดกับภาพความเป็น “คนดี” ของตนเองอีกหลายประการ

เช่น มีการบอกความลับกับเพื่อนสนิทของตนเองว่า ตนเองซ่อนยาบ้าไว้ในเบ็ดตกปลา เมื่อได้รับการปล่อยตัวก็จะกลับไปเอา และเป็นผู้ที่ขโมยแอปเปิลในโรงครัวกิน ทำให้ถูกลงโทษจากเจ้าหน้าที่

หลักฐานอีกประการหนึ่งยืนยันว่า การแสดงออกของผู้ติดยาเสพติดในช่วงเวลาที่มีเจ้าหน้าที่เข้ามาควบคุมอย่างเข้มงวดเป็น “ปฏิบัติการ” ชุดหนึ่งที่สมาชิกพร้อมใจกันสร้างขึ้นเพื่อ “เอาใจ” เจ้าหน้าที่ก็คือ คำพูดของเจ้าหน้าที่ท่านหนึ่งที่เล่าให้ผู้วิจัยฟังในทำนองว่า ตนเองคิดว่า การแสดงออกของผู้ติดยาเสพติดในช่วงเวลาที่มีเจ้าหน้าที่เข้ามาควบคุมอย่างเข้มงวด ไม่ได้เป็นสิ่งที่เกิดจากเจตนาที่แท้จริงของผู้ติดยาเสพติดเอง แต่เป็นปฏิบัติการเพื่อเอาตัวรอดอย่างหนึ่งของพวกเขา โดยเจ้าหน้าที่ท่านดังกล่าวได้เล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า ผู้ติดยาเสพติดมักบอกกับตนเองในทำนองที่ว่า การอาศัยอยู่ในศูนย์ฟื้นฟูฯ ลาดหลุมแก้วนั้น ต้องพยายามทำตัวเป็น “พ่อพระ” และต้อง “ตีหน้าเศร้าเล่าความเท็จ” อยู่เสมอ⁷ ซึ่งจากการให้สัมภาษณ์ของเจ้าหน้าที่ท่านดังกล่าว จะเห็นได้ว่ามีความสอดคล้องกับสิ่งที่ผู้วิจัยได้จากการเก็บข้อมูลกับผู้ติดยาเสพติด ผ่านทางการฟังบทสนทนาระหว่างกันของพวกเขานั้นคือ การที่ผู้ติดยาเสพติดพยายามจัดรูปแบบการกระทำให้สอดคล้องกับสิ่งที่ศูนย์ฟื้นฟูฯ กำหนดไว้ อันเป็น “ความเหมาะสม” ที่สมาชิกทุกคนจำเป็นต้องกระทำ เพื่อให้ตนเองรอดพ้นจากการถูกลงโทษ ทั้งที่การกระทำนั้นไม่ได้เกิดขึ้นจากเจตนาที่แท้จริงของตนเอง

จากที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้น แสดงให้เห็นว่า การต่อรองเชิงปฐมภูมิเป็นเรื่องของการที่ผู้ติดยาเสพติดได้พยายามแสดง “ละคร” เพื่อให้

⁷ สำหรับสาเหตุที่ผู้ติดยาเสพติดกล้าเปิดเผยความในใจแก่เจ้าหน้าที่ท่านนี้ เป็นเพราะเจ้าหน้าที่ท่านนี้เป็นเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยอยู่บริเวณรอบนอกเท่านั้น ไม่ได้มีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรงเกี่ยวกับการบำบัดฟื้นฟูผู้ติดยาเสพติด จึงไม่ได้มีอำนาจในการให้คุณให้โทษแก่พวกเขา อีกทั้งเจ้าหน้าที่ท่านนี้ยังมีบุคลิกภาพเป็นกันเองกับผู้ติดยาเสพติด จึงส่งผลให้เจ้าหน้าที่ท่านนี้ได้รับความไว้วางใจจากสมาชิกมากพอสมควร

ตนเองได้รับผลประโยชน์หรือหลีกเลี่ยงจากการถูกลงโทษ ไม่ว่าจะเป็นการแก่งแย่งปฏิบัติตามกฎหมายเกณฑ์ของศูนย์ฟื้นฟูฯ แม้ตนเองจะไม่ได้มีความศรัทธาในกฎหมายเหล่านั้นอย่างแท้จริงก็ตาม หรือการพยายามสร้างความประทับใจให้กับเจ้าหน้าที่ผ่านทาง การแสดงความประพฤติต่างๆ ตามที่ศูนย์ฟื้นฟูฯ คาดหวัง ซึ่งความประพฤติเหล่านี้เป็นสิ่งที่ผู้ติดยาเสพติดรู้จักกันเป็นอย่างดีอยู่แล้ว แม้จะมีได้ถูกเขียนไว้เป็นลายลักษณ์อักษรเสียทั้งหมด โดยการต่อรองดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความเป็นบุคคลที่มีความสามารถในการริเริ่มของผู้ติดยาเสพติด ที่พยายามจะปกป้องตนเองตลอดระยะเวลาที่ดำเนินชีวิตอยู่ในศูนย์ฟื้นฟูฯ โดยพวกเขาารู้ดีว่า สิ่งที่ตนเองกระทำลงไปนั้นไม่ได้มาจากเจตนาธรรมที่แท้จริง แต่พวกเขาจำเป็นต้องทำ เพื่อเอาตัวรอดภายในโครงสร้างที่พยายามเข้ามากำหนดการดำเนินชีวิต

2. “โลก” ของผู้ติดยาเสพติดที่ถูกสร้างขึ้นลับหลังเจ้าหน้าที่ ในฐานะการต่อรองเชิงทฤษฎี

สถานะเช่นนี้เกิดขึ้นในช่วงเวลาที่พื้นที่ภายในอาคารที่พักผู้ติดยาเสพติดมีสถานภาพเป็นพื้นที่อิสระ (Free Places) ที่เจ้าหน้าที่ปล่อยให้ผู้ติดยาเสพติดดำเนินชีวิตกันเอง ซึ่งช่วงเวลาดังกล่าว ได้แก่ ช่วงเวลากลางคืนที่ผู้ติดยาเสพติดเข้านอน ไปจนถึงเวลาที่ผู้ติดยาเสพติดตื่นนอน ช่วงเวลาพักผ่อนตารางเวลา และช่วงเวลาที่เจ้าหน้าที่ติดภารกิจต่างๆ โดยในช่วงเวลาดังกล่าว ผู้ติดยาเสพติดจะมีการแสดงการกระทำที่เป็นความกระตือรือร้นของตนเองออกมาอย่างมาก ซึ่งการกระทำเหล่านั้นล้วนอยู่นอกเหนือจากความคาดหวังของสถาบันทั้งสิ้น แม้การกระทำบางอย่างของผู้ติดยาเสพติดจะไม่ได้ละเมิดกฎหมายเกณฑ์ของศูนย์ฟื้นฟูฯ อย่างชัดเจนก็ตาม โดยพื้นที่ภายในอาคารที่พักผู้ติดยาเสพติดในช่วงเวลาดังกล่าว เป็นเสมือนโลกใบเล็กๆ อีกใบหนึ่งที่เปิดโอกาสให้ผู้ติดยาเสพติดสามารถกระทำตามเจตนาธรรมของตนเองได้ แม้โลกใบเล็กๆ นี้จะดำรงอยู่เพียงชั่วคราว แต่ตลอดเวลาที่มันดำรงอยู่ ผู้ติดยาเสพติดก็สามารถแสดง “ตัวตนตาม

ธรรมชาติ” ของตนเองออกมาได้อย่างเต็มที่ ซึ่งผู้วิจัยค้นพบการกระทำระหว่างกันของผู้ติดยาเสพติดในช่วงเวลาดังกล่าวดังต่อไปนี้

2.1 การปรึกษาหารือระหว่างกัน

การปรึกษาหารือนี้ ผู้ติดยาเสพติดจะกระทำในลักษณะของการนั่งพูดคุยแบบเป็นกันเองในมุมใดมุมหนึ่งของอาคารที่พัก โดยจากการสังเกต ผู้วิจัยพบว่า ผู้ติดยาเสพติดมักเข้ามาปรึกษาหารือกันเมื่อเกิดปัญหาขึ้นในการดำเนินชีวิต อย่างไรก็ตาม การปรึกษาหารือส่วนใหญ่ถือเป็นการปรึกษาหารือที่ละเมิดหรือมีความสับสนเกี่ยวกับการละเมิดกฎหมายของศูนย์ฟื้นฟูฯ เนื่องจากเกี่ยวข้องกับการวิพากษ์วิจารณ์การทำงานของเจ้าหน้าที่ในทิศทางที่เป็นลบ เช่น กรณีที่ผู้ติดยาเสพติดคนหนึ่งได้รับการลงโทษจากเจ้าหน้าที่ด้วยการสั่งให้ตัดกระดาษเพื่อเตรียมไว้ใช้งานจำนวนมาก ทำให้เกิดผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตของตนเอง เพราะผู้ติดยาเสพติดคนดังกล่าวมีภาระอย่างอื่นที่ต้องรับผิดชอบอยู่แล้ว จึงได้เข้าไปปรึกษาหารือกับเพื่อนอีกคนหนึ่ง ซึ่งเพื่อนที่ผู้ติดยาเสพติดคนดังกล่าวเข้าไปปรึกษาหารือด้วยก็ได้เสนอความคิดเห็นว่า ควรจะมีการเข้าไปขอเจ้าหน้าที่เปลี่ยนรูปแบบการลงโทษ พร้อมกับเปิดประเด็นวิพากษ์วิจารณ์การทำงานของเจ้าหน้าที่ในทิศทางที่เป็นลบขึ้นมา เช่น กล่าวว่า “โห แบบนี้ไม่ไหวหรอก” โดยแม้ว่าผู้ติดยาเสพติดจะไม่ได้ถึงขนาดวิพากษ์วิจารณ์เจ้าหน้าที่แบบ “สาดเสีย เทเสีย” หรือใช้คำพูดที่ไม่สุภาพ แต่การวิพากษ์วิจารณ์ดังกล่าวก็ถือเป็นสิ่งทีละเมิดกฎหมายของศูนย์ฟื้นฟูฯ เนื่องจากตามปกติ ศูนย์ฟื้นฟูฯ ห้ามผู้ติดยาเสพติดเอ่ยชื่อบุคคลที่สามในทิศทางที่เป็นลบ

ในบางครั้ง การปรึกษาหารือดังกล่าวก็ถูกยกระดับความรุนแรงมากขึ้นกว่าการวิพากษ์วิจารณ์เจ้าหน้าที่ในทิศทางที่เป็นลบ เพราะมีการชี้แจงให้ผู้ติดยาเสพติดทำการละเมิดกฎหมายของศูนย์ฟื้นฟูฯ อย่างร้ายแรง เช่น กรณีที่ผู้ติดยาเสพติดนำเรื่องของตนเองไม่ผ่านการประเมินจากเจ้าหน้าที่ ทำให้ไม่ได้รับบริการปล่อยตัวมาแล้วให้กับเพื่อนคนอื่นๆ ฟังเพื่อขอคำปรึกษา หลังจากนั้น

เพื่อนคนอื่นๆ ก็มีการเปิดประเด็นวิพากษ์วิจารณ์เจ้าหน้าที่ในทิศทางที่เป็นลบตามที่เคยกระทำมา แต่นอกเหนือจากการวิพากษ์วิจารณ์แล้ว ผู้วิจัยพบว่า ในสถานการณ์ดังกล่าวมีการชี้ให้ผู้ติดยาเสพติดที่ไม่ผ่านการประเมินคนนั้นหลบหนีออกจากศูนย์ฟื้นฟูฯ โดยพูดกันว่า “เล่นสงกรานต์ในนี้จะสนุกหรือ เล่นข้างนอกสนุกกว่า อยากออกหรือ ขอออกไปเทขยะข้างนอกแล้วพิ้วเลย” ซึ่งแม้การพูดในลักษณะดังกล่าวจะเป็นเพียงการพูดที่เลื่อนลอย เพราะตามปกติ ทางศูนย์ฟื้นฟูฯ ไม่อนุญาตให้ ผู้ติดยาเสพติดออกไปนอกศูนย์ฟื้นฟูฯ อยู่แล้ว แต่การพูดในลักษณะดังกล่าวก็ชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่า การเข้ามาปรึกษาหารือกันของผู้ติดยาเสพติดในศูนย์ฟื้นฟูฯ มิได้เป็นการปรึกษาหารือแบบทั่วไป แต่เป็นการปรึกษาหารือที่แฝงไปด้วยการพยายามต่อรองกับโครงสร้างการบำบัดฟื้นฟูที่เข้ามากดทับผ่านทางการพูด นั่นคือ การวิพากษ์วิจารณ์เจ้าหน้าที่ในทิศทางที่เป็นลบ และการพูดชี้แนะให้เพื่อนคนอื่นหลบหนี โดยการพูดในลักษณะดังกล่าวเป็นเสมือนการปลดปล่อยความรู้สึกอัดอั้นของผู้ติดยาเสพติดอย่างหนึ่ง จากการที่ตามปกติ ผู้ติดยาเสพติดจะถูกกำหนดให้พูดเฉพาะสิ่งที่เป็นไปได้ในทิศทางที่เป็นบวกเท่านั้น ทั้งที่ธรรมชาติของมนุษย์ ย่อมมีทั้งอารมณ์ด้านบวกและด้านลบที่ใช้แสดงออกในชีวิตประจำวันควบคู่กันไป มิได้มีอารมณ์ด้านบวกเพียงด้านเดียวตลอด 24 ชั่วโมง ตามที่ทางศูนย์ฟื้นฟูฯ กำหนดให้ผู้ติดยาเสพติดแสดงออก

2.2 การสรวลเสเฮฮาระหว่างกัน

การสรวลเสเฮฮาเป็นรูปแบบการปฏิสัมพันธ์ที่แสดงถึงการสร้างความผ่อนคลายระหว่างกันของผู้ติดยาเสพติด ทั้งนี้ แม้ว่าทางศูนย์ฟื้นฟูฯ จะสร้างช่องทางในการผ่อนคลายของผู้ติดยาเสพติดไว้ให้ นั่นคือ การเล่นเกมดนตรี การออกกำลังกายกับอุปกรณ์กีฬา และการดูโทรทัศน์ แต่ดู

เหมือนว่าช่องทางที่ศูนย์ฟื้นฟูฯ จัดไว้ให้จะยังไม่เพียงพอต่อความต้องการของผู้ติดยาเสพติด ผู้ติดยาเสพติดจึงมีการสร้างช่องทางในการผ่อนคลายเพิ่มเติมขึ้นมาเองด้วย จนก่อให้เกิดสภาวะความสับสนเสี่ยงต่อการละเมิดกฎเกณฑ์ของศูนย์ฟื้นฟูฯ โดยช่องทางการผ่อนคลายที่ผู้ติดยาเสพติดสร้างขึ้นใหม่ มีลักษณะเป็นการพูดคุยระหว่างกันเพื่อสร้างความสนุกสนานหรือที่เรียกว่า การสรวลเสเฮฮา ในประเด็นต่างๆ ซึ่งประเด็นที่มักถูกนำมาสร้างความสรวลเสเฮฮาในหมู่ผู้ติดยาเสพติดมักเป็นประเด็นทางเพศ ราวกับผู้ติดยาเสพติดพยายามปลดปล่อยอารมณ์ความรู้สึกทางเพศที่ถูกกดทับมาเป็นเวลานาน เพื่อดำรงธรรมชาติความเป็นมนุษย์ที่มีความต้องการทางเพศไว้ เนื่องจากตามปกติ ทางศูนย์ฟื้นฟูฯ ได้มีการแยกผู้ติดยาเสพติดเพศหญิงออกจากผู้ติดยาเสพติดเพศชายอย่างเด็ดขาด รวมถึงการมีเพศสัมพันธ์ยังถือเป็นความผิดร้ายแรงมากที่สุดหนึ่งในสี่ข้อของศูนย์ฟื้นฟูฯ สำหรับตัวอย่างของช่องทางการสร้างการสรวลเสเฮฮาในประเด็นทางเพศนั้น มีมากมาย เช่น หากภาพยนตร์ที่ผู้ติดยาเสพติดดูนั้นมีฉากผู้หญิงที่มีลักษณะ “นุ่งน้อยห่มน้อย” ออกมาแสดง ผู้ติดยาเสพติดก็จะพูดคุยหยอกล้อกันอย่างสนุกสนาน ซึ่งในบริบทนี้ ดูเหมือนผู้ติดยาเสพติดจะมีการแสดงออกต่อกันอย่างเปิดเผยโดยไม่เก้อเขินกันแต่อย่างใด เห็นได้จากการที่ผู้ติดยาเสพติดบางคนพูดในทำนองลามกอนาจารกับกลุ่มเพื่อนของตนว่า “เดี๋ยวจัดให้เปลี่ยเลย” และ “แหม อยากจัดสักดอก” จากนั้นผู้ติดยาเสพติดคนอื่นๆ ก็หัวเราะ และพูดต่อยอดเกี่ยวกับเรื่องเพศดังกล่าวกันต่อไปอย่างสนุกสนาน

สภาพการณ์ข้างต้นแสดงให้เห็นถึงความพยายามของผู้ติดยาเสพติดในการสร้างช่องทางการสรวลเสเฮฮาในประเด็นทางเพศกันอย่างมาก เพราะตามปกติแล้ว เจ้าหน้าที่จะคัดเลือกเฉพาะภาพยนตร์ที่ไม่มีฉากที่สื่อไปในทางลามกอนาจารมาให้ผู้ติดยาเสพติดรับชมเท่านั้น เพื่อไม่ให้ผู้ติดยาเสพติดเกิดความหมกมุ่นเรื่องเพศ แต่กรณีนี้ผู้วิจัยยกมานี้ อาจมองได้ว่าเป็นกรณียกเว้นที่ฉากในภาพยนตร์ไม่ได้ถูกมองจากเจ้าหน้าที่ว่าเป็นฉากลามก

อนาจาร เนื่องจากภาพยนตร์เรื่องดังกล่าวเป็นภาพยนตร์แนวแอคชั่น เพียงแต่มีฉากของผู้หญิงนุ่งน้อยห่มน้อยในลักษณะกำลังสวมชุดว่ายน้ำ ออกมาเพียงครู่เดียว แต่แม้กระนั้น ผู้ติดยาเสพติดยังสามารถนำฉากดังกล่าว มาใช้เป็นประเด็นสนทนาทางเพศกันได้ เช่นเดียวกับในสถานการณ์ปกติ ขณะที่ผู้ติดยาเสพติดกลุ่มหนึ่งกำลังนั่งพักผ่อนอยู่ในอาคารที่พัก และมองออกไปนอกรั้วฝั่งที่เป็นหอพักเจ้าหน้าที่ เมื่อเห็นเจ้าหน้าที่ผู้หญิงคนหนึ่ง กำลังเดินเข้าหอพักไป ผู้ติดยาเสพติดกลุ่มนั้นก็ได้เปิดประเด็นหยอกล้อเรื่อง เพศกันอย่างสนุกสนานทั้งคำพูด และน้ำเสียง “ซี้ด” ที่กลุ่มผู้ติดยาเสพติด เปล่งออกมา อันมีนัยยะสื่อถึงการที่ผู้ติดยาเสพติดแสดงออกว่า ตนเองกำลัง เกิดอารมณ์ทางเพศหรือเมื่อเจ้าหน้าที่จากกลุ่มงานพยาบาลมาสอนเรื่องการ ใช้ถุงยางอนามัย ผู้ติดยาเสพติดก็มีการนำประเด็นที่เจ้าหน้าที่สอนมาขยาย ให้กลายเป็นเรื่องเพศที่สนุกสนานขณะเจ้าหน้าที่ออกไปทำธุระนอกห้อง เช่น พูดว่า “ตอนนั้นภูมิใจไปครึ่งเดือน นึกว่าได้เปิดซิง แต่จริงๆ เป็นเมน” “เล่น ทำยาก...วันนั้นเมาครับ ซ้อมมาใส่มันก็ไม่เข้า ต้องดูไซต์ด้วย”

นอกจากประเด็นทางเพศแล้ว ผู้ติดยาเสพติดยังมีการสร้างการ ต่อรองในประเด็นอื่นๆ ร่วมด้วย เช่น ประเด็นเจ้าหน้าที่ที่ผู้ติดยาเสพติดมักมี การนำการกระทำของเจ้าหน้าที่มาล้อเลียน เพื่อสร้างการสรรเสริญเสียดสีเล็กๆ น้อยๆ ขึ้น เช่น เมื่อเจ้าหน้าที่ลืมนัดปิดพัสดุก่อนเดินออกไปข้างนอก ผู้ติดยา เสพติดได้พูดล้อเลียนกันว่า “อ่าว ลืมปิดพัสดุ อย่างนี้ต้องบู้ค” หรือเมื่อ เจ้าหน้าที่นำตุ๊กตาบับบี้มาวางไว้บนโต๊ะทำงานของตนเอง ผู้ติดยาเสพติดก็ได้ พูดล้อเลียนขึ้นว่า “วันนี้รู้สึกไม่ดีครับ เจ้าหน้าที่ท่านหนึ่งถือตุ๊กตาบับบี้มา ครับ ทำให้คิดถึงลูกทั้งวันเลยครับ นั่งเหม่อทั้งวันครับ” อันแสดงให้เห็นถึง การที่ผู้ติดยาเสพติดมีการพยายามปลดปล่อยความรู้สึกอัดอั้นจากการถูก เจ้าหน้าที่ใช้อำนาจเข้ามาควบคุมอีกอย่างหนึ่ง เพราะเป็นการนำเจ้าหน้าที่ มาล้อเลียนให้เกิดความเสียหาย เสมือนการ “เอาคืน” เจ้าหน้าที่ที่เข้ามา กระทำต่อตนเอง

2.3 การเล่า “ความลับ” ระหว่างกัน

“ความลับ” ที่ผู้ติดยาเสพติดเล่าระหว่างกันมีอยู่หลากหลาย ประเด็น ซึ่งการเล่าความลับดังกล่าวจะเกิดขึ้นในกลุ่มเพื่อนที่ผู้ติดยาเสพติดสนิทสนมด้วยเท่านั้น เนื่องจากความลับที่เล่ากันส่วนใหญ่เป็นสิ่งที่ค่อนข้างสุมเสี่ยงต่อการถูกลงโทษจากเจ้าหน้าที่ หากเจ้าหน้าที่รับทราบ เพราะเป็นการกล่าวถึงเจ้าหน้าที่ในทิศทางที่เป็นลบ หรือบางความลับก็แสดงให้เห็นถึงการละเมิดกฎเกณฑ์ของศูนย์ฟื้นฟูฯ อย่างชัดเจน โดยจากการเข้าไปคลุกคลีกับผู้ติดยาเสพติดตลอดระยะเวลาของการลงพื้นที่เก็บข้อมูล ผู้วิจัยยังไม่พบการ “หักหลัง” กันของผู้ติดยาเสพติด ด้วยการนำความลับเรื่องใดเรื่องหนึ่งไปบอกเล่าแก่เจ้าหน้าที่จนเป็นเหตุให้เพื่อนถูกลงโทษเลย ซึ่งความลับที่ผู้ติดยาเสพติดเล่ากันมีทั้งเรื่องที่เกิดขึ้นภายในและเรื่องที่ภายนอกศูนย์ฟื้นฟูฯ

สำหรับความลับที่เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นภายในศูนย์ฟื้นฟูฯ ก็เช่น ความรู้สึกอึดอัดใจที่เกิดจากการที่เจ้าหน้าที่บอกกับผู้ติดยาเสพติดว่า ตนเองไม่ผ่านเกณฑ์การประเมินผลการบำบัดฟื้นฟู ทำให้ต้องอยู่ภายในศูนย์ฟื้นฟูฯ ต่อไป (ทั้งที่จริงๆ แล้ว เจ้าหน้าที่ก็ยังไม่ได้ตัดสินใจว่าจะประเมินให้ผู้ติดยาเสพติดผ่านเกณฑ์หรือไม่ แต่อยู่ระหว่างทดสอบความสามารถในการควบคุมอารมณ์ของผู้ติดยาเสพติดเท่านั้น) โดยผู้ติดยาเสพติดจะมีการระบายความรู้สึกอึดอัดใจดังกล่าวให้แก่กันและกันฟังในกลุ่มประมาณ 4-5 คน ตัวอย่างคำพูดที่ผู้ติดยาเสพติดพูดได้แก่ “เอาเหอะ จะทำอะไรกับผมก็ทำเหอะ ผมยอมเลย ผมงงกับตัวเองไปหมดแล้วเนี่ย” “อยู่ดีๆ ไปงงมาเลย ผมซ้อคไปหมด เครียด ยอม หมดกำลังใจ ท้อแท้แล้ว...จะให้อยู่ก็อยู่ งงไปหมดแล้วชีวิต”, “คิดอีกแง่หนึ่ง เขาคงต้องการทดสอบศักยภาพอะไรในตัวผม ผมไม่มีกระจิตกระใจจะทำงานแล้วเนี่ย” “เกือบหลุดแล้วเมื่อกี้” ฯลฯ หรือในช่วงกิจกรรมปฏิบัติธรรมที่ปรากฏว่า มีผู้ติดยาเสพติดคนหนึ่งแสดงท่าที “ธรรมะธรรมโม” เป็นพิเศษ ต่อมาผู้ติดยาเสพติดคนดังกล่าวก็ได้เล่า

ความลับให้เพื่อนสนิทของตนเองฟังว่า การแสดงท่าทีของตนเองเป็นการ
แกล้งทำ เพื่อ “เอาใจ” เจ้าหน้าที่เท่านั้น

ส่วนความลับที่เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นภายนอกศูนย์ฟื้นฟูฯ ก็เช่น
การก่อการทุจริตในขณะที่ถูกจับกุม เพื่อให้ถูกส่งตัวเข้ามาในศูนย์ฟื้นฟูฯ ลาด
หลุมแก้ว แทนที่จะถูกส่งตัวเข้าเรือนจำ ดังที่ผู้ติดยาเสพติดคนหนึ่งเล่า
เกี่ยวกับสาเหตุที่ตนเองถูกส่งตัวเข้ามาในศูนย์ฟื้นฟูฯ ลาดหลุมแก้วให้เพื่อน
สนิทฟังว่า แท้ที่จริงแล้วตนเองมียาเสพติดอยู่ในครอบครองประมาณ 50
เม็ด แต่ได้แบ่งไปให้ญาติพี่น้องและเพื่อนคนอื่น ทำให้เมื่อถูกเจ้าหน้าที่
ตำรวจจับกุม จึงพบยาเสพติดอยู่กับตนเองจำนวนเพียง 10 เม็ด จนถูกศาล
พิพากษาให้ส่งตัวเข้ามาในศูนย์ฟื้นฟูฯ ลาดหลุมแก้ว ไม่ได้ถูกส่งตัวเข้า
เรือนจำ เพราะตนเองรู้มาก่อนแล้วว่า หากครอบครองยาเสพติดจำนวนน้อย
ก็จะถูกส่งตัวเข้ามาในศูนย์ฟื้นฟูฯ ลาดหลุมแก้ว โดยผู้ติดยาเสพติดคน
ดังกล่าวมีการพูดกับเพื่อนสนิทในเชิงการแสดงความดีใจที่ตนเองถูกส่งตัว
เข้ามาในศูนย์ฟื้นฟูฯ ลาดหลุมแก้ว ว่า “ภูมิใจแล้วที่ได้มาอยู่ที่นี้ อยู่คุกใหญ่ก็
ปีละ” หรือในกรณีที่ผู้ติดยาเสพติดอีกคนหนึ่งเล่าเรื่องราวขณะตนเองกำลัง
ค้ายาเสพติดจำนวนมากให้เพื่อนคนอื่นๆ ฟังอย่างสนุกสนาน ทั้งที่คุณสมบัติ
ของผู้ติดยาเสพติดเหล่านี้ผิดไปจากเจตนารมณ์ของกฎหมาย เพราะ
กฎหมายมุ่งบำบัดฟื้นฟูบุคคลที่ติดยาเสพติดและเป็นผู้ค้ายารายย่อย
เท่านั้น⁸

2.4 การ “นินทา” ระหว่างกัน

การนินทาระหว่างกันของผู้ติดยาเสพติด เป็นการพูดคุยก่
เกิดขึ้นไม่บ่อยนักเมื่อเทียบกับการพูดคุยในลักษณะอื่นที่กล่าวมาก่อนหน้านี้
โดยการนินทาระหว่างกันถือเป็นสิ่งที่ผิดกฎเกณฑ์ของศูนย์ฟื้นฟูฯ อย่าง

⁸ สามารถดูรายละเอียดของหลักเกณฑ์ข้างต้นได้ในพระราชบัญญัติฟื้นฟูสมรรถภาพผู้
ติดยาเสพติด พ.ศ.2545 ซึ่งสืบค้นได้จากเว็บไซต์ของกรมคุมประพฤติ
(www.probaton.go.th)

ชัดเจน ซึ่งจากการสังเกต ผู้วิจัยพบว่า ประเด็นการนิทาระหว่างกันของผู้ติดยาเสพติดมักเป็นประเด็นเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตประจำวันทั่วไป เช่น ผู้ติดยาเสพติดคนเก่าที่ถูกเจ้าหน้าที่มอบหมายให้ดูแลผู้ติดยาเสพติดคนใหม่ที่เพิ่งเข้ารับการรักษาบำบัดฟื้นฟู มีการนิทาเกี่ยวกับ “ความดี” ของผู้ติดยาเสพติดคนใหม่ที่ตนเองดูแลให้เพื่อนคนอื่นฟัง พร้อมกับกล่าวนิทาด้วยท่าทีที่โมโหว่า “เดี๋ยวมีงๆ” หรือการที่ผู้ติดยาเสพติดจับกลุ่มนิทาเพื่อนอีกคนหนึ่งที่มีมักทำตัวเป็นผู้ใหญ่คอยสั่งสอนคนอื่น ทั้งที่ตนเองยังคงถูกดำเนินและถูกลงโทษจากเจ้าหน้าที่อยู่เป็นประจำว่า “คำพูด 100 ล้าน...ถูกส่งมาสี่เดือนนี้โดนกดไปเก้าแล้ว” อันมีนัยยะถึงการที่ผู้ติดยาเสพติดคนอื่นๆ มองผู้ติดยาเสพติดที่ถูกนิทาคนนี้ว่า เป็นบุคคลที่ “ทำดีทีเหลว” ไม่สามารถเอาตัวรอดได้อย่างแท้จริง นอกจากนี้ ผู้ติดยาเสพติดยังมีการนิทาเพื่อนคนอื่นให้ผู้วิจัยฟังเกี่ยวกับการทำงานของเพื่อนคนที่เขามองว่า จงใจเอาเปรียบตนเอง ดังคำพูดที่ว่า “Work บ้าน มันฉลาดไง ทำเป็นออกไปเล่นบอล ผมก็ต้องทำ ถ้าไม่ทำก็โดนอีก”

อย่างไรก็ตาม แม้จะมีการนิทาระหว่างกันเกิดขึ้น ก็ไม่ได้ก่อให้เกิดความขัดแย้งรุนแรงระหว่างผู้นิทาและผู้ถูกนิทา เพราะผู้ติดยาเสพติดค่อนข้างระมัดระวังตัวอยู่มากพอสมควร และการนิทาดังกล่าวก็กระทำกันระหว่างเพื่อนสนิทเพียงแค่ 2-3 คน จึงทำให้สามารถเก็บความลับของการนิทาได้ดี ซึ่งการนิทาระหว่างกันนี้นับเป็นกลยุทธ์ในระบายนความรู้สึกดัดอั้นของผู้ติดยาเสพติด จากการถูกโครงสร้างเข้ามากดทับอีกอย่างหนึ่ง เนื่องจากตามปกติ ทางศูนย์ฟื้นฟูฯ จะห้ามไม่ให้ผู้ติดยาเสพติดกล่าวถึงบุคคลอื่นโดยออกชื่อในทิศทางที่เป็นลบ อันแสดงถึงการที่ทางศูนย์ฟื้นฟูฯ พยายามสร้างความสัมพันธ์ในลักษณะที่ราบเรียบระหว่างผู้ติดยาเสพติดให้เกิดขึ้นตลอดเวลา ทั้งที่ความจริงแล้ว เมื่อผู้ติดยาเสพติดเข้ามามีปฏิสัมพันธ์กันในชีวิตประจำวัน ย่อมก่อให้เกิดความสัมพันธ์ในลักษณะที่หลากหลายขึ้นทั้งในเชิงบวกและเชิงลบ ดังนั้น เมื่อผู้ติดยาเสพติดถูก กดทับ

เกี่ยวกับธรรมชาติในเชิงความสัมพันธ์ระหว่างกันแล้ว ผู้ติดยาเสพติดจึงมีการ ต่อรองกับโครงสร้างด้วยการลักลอบนิทานระหว่างกันเมื่อเจ้าหน้าที่ไม่อยู่ เพื่อดำรงธรรมชาติในเชิงความสัมพันธ์ของตนเองเอาไว้

2.5 การแสดงอารมณ์ฉุนเฉียวระหว่างกัน

ประเด็นนี้ถือเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่ชี้ให้เห็นถึงการที่ผู้ติดยาเสพติด แสดงความเป็นตัวของตัวเองออกมาอย่างชัดเจน เมื่อเจ้าหน้าที่ไม่อยู่ เพราะจากการสังเกตความประพฤติของผู้ติดยาเสพติดในช่วงเวลาดังกล่าว ผู้วิจัยพบว่า ผู้ติดยาเสพติดมักมีการแสดงอารมณ์ฉุนเฉียวออกมาทันที เมื่อตนเองไม่พอใจการกระทำของเพื่อนคนอื่นๆ แม้การกระทำนั้นจะเป็นเรื่อง เล็กๆ น้อยๆ ไม่ถึงขนาดสร้างความเสียหายให้กับตนเองก็ตาม ซึ่งการ แสดงออกกระหว่างกันของผู้ติดยาเสพติดในลักษณะดังกล่าว ถือว่าผิดไปจาก ความคาดหวังของศูนย์ฟื้นฟูฯ เพราะทางศูนย์ฟื้นฟูฯ คาดหวังว่า หากผู้ติดยาเสพติดเกิดความรู้สึกไม่พอใจการกระทำของอีกฝ่ายหนึ่ง ก็จะต้องไม่แสดง อารมณ์ฉุนเฉียวออกมาทันที แต่จะต้องเก็บความรู้สึกไม่พอใจนั้นไปชี้แจงให้ อีกฝ่ายหนึ่งฟังในกลุ่มที่เจ้าหน้าที่จัดไว้ให้ในช่วงเช้าของทุกวัน เพื่อปรับ ความเข้าใจระหว่างกัน โดยอารมณ์ฉุนเฉียวที่ผู้ติดยาเสพติดแสดงออกมีอยู่ หลายรูปแบบ เช่น เมื่อผู้ติดยาเสพติดที่ถูกเจ้าหน้าที่จัดให้ดำรงตำแหน่ง หัวหน้า เกิดความไม่พอใจที่เพื่อนอีกคนหนึ่งนำกระดาษบางอย่างมาส่งให้ ขณะที่ตนเองกำลังเดินอยู่ ก็ได้พูดกับอีกฝ่ายหนึ่งว่า “เอามาส่งให้ที่ตัวอย่าง นี้เลยหรือ เอาไปเห็นใบไม้ที่โตะดิ” หรือพูดกับเพื่อนที่กำลังพยายามเปิดตู้เพื่อนำสิ่งของบางอย่างออกมาว่า “เปิดตู้ไม่ได้หรือ บอกดิ ปากไม่มี หรือไง” รวมถึงพูดกับเพื่อนที่มาหยิบสิ่งของบนโตะตนเองแบบไม่ขออนุญาตว่า “มา หยิบนี่ขอใครละ” และเมื่อถูกเพื่อนคนอื่นโต้แย้งในสิ่งที่ตนเองพูด ผู้ติดยาเสพติดคนนั้นก็ได้ออกไปด้วยอารมณ์ฉุนเฉียวว่า “คุณอย่ามาเถียงผมดิ” ซึ่งเมื่อผู้ติดยาเสพติดฝ่ายที่ถูกแสดงอารมณ์ฉุนเฉียวได้ยินดังนั้นก็ได้มีการ ตอบกลับด้วยอารมณ์ฉุนเฉียวด้วยคำพูดหลายรูปแบบ เช่น “อย่าเร้าๆ”

“คุณอย่าใส่อารมณ์กับผมดิ” “ผมบอกเลย หัวประเทศไทย ผมยอมคุณที่นี้ที่เดียว แล้วจำไว้ด้วย” “มีอคติอะไรกับผมหรือเปล่า ทำไมบู้ดผม ไม่บู้ดคน โดนลงโปรแกรมด้วยละ” “ก็เหมือนตอนที่ผมเป็นนะแหละ คุณก็มาว่าอย่างนี้”

ส่วนในบางครั้ง ผู้ติดยาเสพติดก็มีการแสดงอารมณ์ฉุนเฉียวต่อกันจนเกือบจะก่อให้เกิดความรุนแรงทางกายภาพขึ้น นอกเหนือจากความรุนแรงทางคำพูดแล้ว เช่น ในกรณีที่ผู้ติดยาเสพติดคนหนึ่งกำลังปิดประตูแล้วหันไปถามเพื่อนอีกคนว่าจะเข้าหรือไม่ แต่เมื่อเพื่อนที่ถูกถามยังไม่ทันได้ตอบกลับ ผู้ติดยาเสพติดที่ถามก็กลับปิดประตูใส่อย่างแรง จนเพื่อนอีกฝ่ายหนึ่งไม่พอใจและพยายามเข้ามาชกต่อยกัน หรือในกรณีที่ไฟฟ้าดับในช่วงเวลาที่ผู้ติดยาเสพติดเข้านอน ทำให้อากาศร้อนอบอ้าว เนื่องจากไม่สามารถใช้พัดลมได้ ผู้ติดยาเสพติดคนหนึ่งจึงแสดงอารมณ์ฉุนเฉียวออกมาผ่านทางคำพูดให้เพื่อนทุกคนได้ยินด้วยเสียงดังว่า “เห้ย เป็นอะไรอีกะวะ” และที่ยิ่งไปกว่านั้นคือ ในขณะที่ผู้ติดยาเสพติดกำลังเพลิดเพลินอยู่กับการเล่นกีตาร์ในช่วงเวลาพักผ่อนของตนเอง เมื่อมีเจ้าหน้าที่เข้ามาขัดจังหวะผ่านทางการสั่งให้ผู้ติดยาเสพติดกระทำบางสิ่งบางอย่าง ผู้ติดยาเสพติดก็ได้แสดงอารมณ์ฉุนเฉียวออกมาด้วยการโยนกีตาร์ทิ้งด้วยความลืมหืมตาว่า ตนเองกำลังแสดงกิริยาที่ล่วงละเมิดเจ้าหน้าที่อย่างชัดเจน จนทำให้ถูกลงโทษในที่สุด

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า การต่อรองเชิงทฤษฎีมุมมีลักษณะเป็นการกระทำในบริบทต่างๆ ของการดำเนินชีวิตประจำวันของผู้ติดยาเสพติดสร้างขึ้นเพื่อต่อรองกับโครงสร้างของสถาบัน โดยการต่อรองเหล่านั้นล้วนเป็นสิ่งที่อยู่นอกเหนือความคาดหวังของสถาบันทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นการกระทำเหล่านั้นจะละเมิดกฎเกณฑ์ที่สถาบันกำหนดไว้อย่างชัดเจน หรือเป็นสิ่งที่สุ่มเสี่ยงต่อการละเมิดกฎเกณฑ์ของสถาบันก็ตาม ซึ่งองค์รวมของการกระทำในลักษณะดังกล่าวทั้งหมดของผู้ติดยาเสพติด เปรียบเสมือนโลกใบเล็กๆ ที่ผู้ติดยาเสพติดร่วมกันสร้างในขณะที่เจ้าหน้าที่ไม่อยู่ โดยโลกใบนี้เป็นพื้นที่แห่งการปลดปล่อยพฤติกรรมต่างๆ ที่สมาชิกไม่สามารถกระทำได้ในเวลาปกติที่

มีเจ้าหน้าที่คอยจ้องมอง แต่โลกที่ผู้ติดยาเสพติดร่วมกันสร้างขึ้นก็มีความไม่แน่นอนในการดำรงอยู่ เพราะหากเจ้าหน้าที่เข้ามาจ้องมอง โลกใบนี้ก็สูญสลายไปทันที ในขณะที่เดียวกัน โลกใบนี้ก็พร้อมที่จะกลับมาใหม่ได้อย่างทันทีทันใดเมื่อเจ้าหน้าที่ละสายตาไป

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

จากผลการวิจัยข้างต้น จะเห็นได้ว่า สมาชิกในสถาบันแบบเบ็ดเสร็จที่มีลักษณะเฉพาะตัวอย่างศูนย์ฟื้นฟูฯ ที่จัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด พ.ศ.2545 มีปฏิกริยาต่อโครงสร้างในลักษณะของการต่อรองต่อโครงสร้างของสถาบัน ทั้งในลักษณะการต่อรองเชิงปฐมภูมิและการต่อรองเชิงทุติยภูมิ ตามแนวคิดของกอล์ฟแมนที่เคยอธิบายไว้ แม้ว่าศูนย์ฟื้นฟูฯ ดังกล่าวจะมีการประยุกต์ใช้ตัวแบบทางการแพทย์เข้ามาร่วมด้วยก็ตาม แต่ในขณะที่เดียวกัน เมื่อพิจารณาในภาพรวมแล้ว ศูนย์ฟื้นฟูฯ ดังกล่าวก็ยังคงมีลักษณะความเป็นสถาบันแบบเบ็ดเสร็จอยู่มาก เห็นได้จากการมีกลไกในการพยายามเข้ามาควบคุมสมาชิกในทุกแง่มุมของชีวิต ตามตัวแบบทางกระบวนการยุติธรรมชุดเก่า เพราะแม้ว่ากฎหมายจะกำหนดให้ผู้ติดยาเสพติดที่เข้ารับการบำบัดฟื้นฟูมีสถานภาพเป็น “ผู้ป่วย” และศูนย์ฟื้นฟูฯ มีสถานภาพเป็น “สถานพยาบาล” ก็ตาม แต่ในขณะที่เดียวกัน ผู้ติดยาเสพติดกลุ่มนี้ก็ยังคงถูกปฏิบัติในลักษณะของ “ผู้ป่วยที่ไวใจไม่ได้” มิใช่ผู้ป่วยที่มีอาการเจ็บป่วยในโรงพยาบาลทั่วไป จนนำมาสู่การพยายามควบคุมในลักษณะของสถาบันแบบเบ็ดเสร็จ ตามแบบที่กอล์ฟแมนอธิบายไว้ในยุคของเขา เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงทำให้ปฏิกริยาที่ผู้ติดยาเสพติดในฐานะสมาชิกของสถาบันมีต่อโครงสร้าง เป็นไปในทิศทางเดียวกับปฏิกริยาของสมาชิกสถาบันแบบเบ็ดเสร็จที่กอล์ฟแมนเคยอธิบายไว้ นั่นคือ การต่อรองต่อโครงสร้างที่ฉายให้เห็นภาพของการที่สมาชิกไม่ได้ยอมจำนนอย่างราบคาบต่อโครงสร้างที่ครอบทับอยู่

สำหรับการต่อรองเชิงปฐมภูมิ กล่าวได้ว่า เป็นเรื่องของคนที่สมาธิพยายามเอาตัวรอดทางกายภาพ เพื่อปกป้องตนเองจากการถูกลงโทษ หรือเพื่อให้ได้รับผลประโยชน์บางอย่างจากเจ้าหน้าที่ ส่วนการต่อรองเชิงทฤษฎีภูมิที่เกิดขึ้นลับหลังเจ้าหน้าที่ ล้วนเป็นเรื่องของการสร้างความผ่อนคลาย และลดความตึงเครียดระหว่างกันของสมาชิกทั้งสิ้น เช่น การที่สมาชิกได้สร้างการปรึกษาหารือที่เต็มไปด้วยการวิพากษ์วิจารณ์การทำงานของเจ้าหน้าที่ระหว่างกัน ก็ถือเป็นโอกาสที่สมาชิกสามารถระบาย “ความอัดอั้นตันใจ” ที่ตนเองมีต่อเจ้าหน้าที่ได้ ทำนองเดียวกับการนิเทศ และการเล่าความลับระหว่างกัน ที่ทำให้สมาชิกมีโอกาสเล่าความในใจที่ตนเองเก็บมาเป็นเวลานานให้กับผู้อื่นฟัง ซึ่งถือเป็นการระบายความตึงเครียดอย่างหนึ่งด้วย ส่วนการที่สมาชิกได้สร้างการสรวลเสเฮฮาระหว่างกัน โดยเฉพาะเรื่องเพศนั้น นับเป็นการสร้างความผ่อนคลายทางเพศให้เกิดขึ้นอีกทางหนึ่ง หากสมาชิกไม่สร้างปฏิบัติการในลักษณะดังกล่าวขึ้นมา ก็อาจทำให้สมาชิกรู้สึกขาดปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตบางอย่างไป จนก่อให้เกิดสภาวะความตึงเครียดขึ้นได้ ส่วนการแสดงอารมณ์ฉุนเฉียวระหว่างกันนั้น หากมองแบบผิวเผินก็อาจมองได้ว่า เป็นเรื่องของความขัดแย้งระหว่างกันของสมาชิก แต่หากวิเคราะห์ในเชิงการหน้าที่ (Function) ของการกระทำดังกล่าวแล้ว กล่าวได้ว่าการกระทำดังกล่าวถือเป็นการสร้างความผ่อนคลายรูปแบบหนึ่งของสมาชิกด้วย มิเช่นนั้นอาจเกิดความเครียดสะสมแล้วระเบิดออกมาทีเดียว จนก่อให้เกิดความเสียหายขึ้นอย่างรุนแรง

เมื่อมองในแง่การจัดระเบียบความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กล่าวได้ว่า การต่อรองเชิงทฤษฎีภูมิแสดงถึงการที่สมาธิพยายามสร้างระเบียบความสัมพันธ์ชุดใหม่ขึ้นมาซ้อนทับกับระเบียบความสัมพันธ์ชุดเดิมที่สถาบันกำหนดไว้ ซึ่งแน่นอนว่า การปฏิสังสรรค์ภายใต้ระเบียบความสัมพันธ์ชุดใหม่นี้ ส่วนใหญ่ล้วนเป็นสิ่งที่สถาบันไม่ได้คาดหวังทั้งสิ้น โดยปรากฏการณ์ดังกล่าวสะท้อนถึง “ปฏิภิกิริยาสะท้อนกลับ” ที่สมาชิกรู้สึกมีความสามารถใน

การริเริ่มมีต่อโครงสร้างของสถาบันที่พยายามจะทำให้ธรรมชาติความเป็นมนุษย์ของพวกเขาเกิดการเปลี่ยนแปลงไป สมาชิกจึงได้สร้างระเบียบความสัมพันธ์ชุดใหม่ขึ้น ซึ่งระเบียบความสัมพันธ์ชุดใหม่นี้มีลักษณะที่ยืดหยุ่น (Flexible) และมีความเป็นทางการน้อยลง เห็นได้จากการที่สมาชิกมีการต่อรอง การร่วมมือ ตลอดจนการสร้างการกระทำระหว่างกันในเรื่องต่างๆ ตามเจตนารมณ์ของตนเอง

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาการต่อรองของสมาชิกทั้งการต่อรองเชิงประมุขและ การต่อรองเชิงทุติยภูมิ กล่าวได้ว่า การต่อรองเหล่านั้นล้วนเป็นไปเพื่อการเอาตัวรอดในชีวิตประจำวันของสมาชิกทั้งสิ้น มิได้เป็นการทำลายพลังเชิงโครงสร้างของสถาบันให้สูญสลายไปแต่อย่างใด เพราะแม้ว่าสมาชิกจะมีการต่อรองกับโครงสร้างในลักษณะต่างๆ ก็ไม่สามารถทำให้กฎเกณฑ์ที่สถาบันตั้งไว้เปลี่ยนแปลงไปได้ ซึ่งสภาพการณ์ดังกล่าวแสดงถึงการที่พลังเชิงโครงสร้างของสถาบันยังคงมีอยู่เหนือสมาชิกอย่างมั่นคง เพียงแต่สมาชิกมีการพยายามหาช่องทางในโครงสร้างของสถาบันเพื่อสร้างปฏิบัติการในการปกป้องตนเอง อันจะทำให้ตนเองสามารถอยู่รอดได้ต่อไปท่ามกลางพลังเชิงโครงสร้างที่เข้ามากดทับ

หากมองการต่อรองของสมาชิกดังกล่าวตามแนวคิดของไซคีส และ เมสซิงเจอร์ (Sykes and Messenger) ในปี 1958 และ 1960 ก็อาจกล่าวได้ว่า การต่อรองของสมาชิกเป็นไปเพื่อลดผลกระทบของสภาวะความเจ็บปวดจากการถูกจองจำ (Pain of Imprisonment) นั่นคือ ความเจ็บปวดจากการสูญเสียอิสรภาพ การสูญเสียสิ่งของและบริการที่เคยได้รับเมื่ออยู่ภายนอก การสูญเสียสัมพันธ์กับเพศตรงข้าม การสูญเสียความเป็นตัวของตัวเอง และการขาดความปลอดภัยในชีวิต ซึ่งอิทธิพลในเรื่องเหล่านี้มีผลกระทบต่อสภาวะทางจิตใจและร่างกายของสมาชิก ทำให้สมาชิกต้องหาทางออกเพื่อที่จะลดหรือบรรเทาความกดดันของปัญหานี้ด้วยการสร้างโลกสร้างกฎเกณฑ์ และวัฒนธรรมย่อยขึ้นมา (จารุวรรณ คงยศ, 2551: 34)

ดังนั้น เมื่อมองอย่างลึกซึ้งแล้ว จึงกล่าวได้ว่า ปรัชญาการณ์ที่สมาชิกของสถาบันแบบเบ็ดเสร็จ ไม่ว่าจะจะมีโครงสร้างในลักษณะใดก็ตาม สร้างการต่อรองต่อโครงสร้างของสถาบันดังกล่าว ไม่มีอะไรที่เป็นมากไปกว่า ความพยายามในการตอบสนองความต้องการพื้นฐานในการดำเนินชีวิตด้วยการพยายามสร้างพื้นที่เล็กๆ ของตนเองขึ้นมา เพื่อระบายความรู้สึกอัดอั้นจากการถูกรอบจากโครงสร้างที่พยายามเข้ามากำหนดชีวิตของพวกเขาให้เป็นเหมือนหุ่นยนต์ที่ไร้ชีวิตจิตใจ ในขณะที่ความจริงแล้ว พวกเขาเป็นบุคคลที่มีความสามารถในการริเริ่มสิ่งต่างๆ ได้ด้วยตนเอง พวกเขาจึงต้องพยายามขวนขวายหาพื้นที่ในการแสดงตัวตนดังกล่าวออกมา เพื่อรักษาธรรมชาติของตนเองไว้

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและเชิงปฏิบัติ

1.1 ควรมีการนำผลการวิจัยไปประยุกต์ใช้ในการปรับปรุงโครงสร้างการจัดการบำบัดฟื้นฟูผู้ติดยาเสพติดอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อยกระดับการบำบัดฟื้นฟูผู้ติดยาเสพติดให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

1.2 เจ้าหน้าที่ควรพยายามทำความเข้าใจผู้ติดยาเสพติดในศูนย์ฟื้นฟูฯ ให้ลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น เพื่อให้สามารถเข้าถึง “ตัวตน” ที่แท้จริงของพวกเขา อันจะส่งผลต่อความสำเร็จในการดำเนินงานบำบัดฟื้นฟู

1.3 เจ้าหน้าที่ควรมีการสร้างกลยุทธ์เชิงจิตวิทยาในการโน้มน้าวให้ผู้ติดยาเสพติดเปิดใจยอมรับการบำบัดฟื้นฟูให้มากขึ้น เพื่อให้ผู้ติดยาเสพติดกระทำตามกระบวนการบำบัดฟื้นฟูที่เจ้าหน้าที่จัดไว้ด้วยความเต็มใจ ไม่รู้สึกว่าคุณเองถูกบังคับหรือรู้สึกอึดอัด จนเกิดการต่อต้านตามมาภายหลัง

2. ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ

2.1 ในการวิจัยครั้งต่อไป ควรมีการเข้าไปศึกษาในการกลุ่มผู้ติดยาเสพติดเพศหญิงด้วย เนื่องจากความแตกต่างทางเพศอาจมีผลต่อลักษณะการต่อรองของสมาชิกที่ต่อโครงสร้างสถาบันแบบเบ็ดเสร็จ

2.2 ในการวิจัยครั้งต่อไป อาจพิจารณาใช้การวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Method) เพื่อให้สามารถวิเคราะห์ประเด็นที่ต้องการศึกษาได้อย่างครอบคลุมมากยิ่งขึ้น

2.3 ในการวิจัยครั้งต่อไป อาจพิจารณาใช้ทฤษฎีแนวอื่นในการศึกษา เพื่อเป็นการเปิดมุมมองเชิงเปรียบเทียบใหม่ๆ เกี่ยวกับประเด็นปฏิภริยาที่สมาชิกของสถาบันแบบเบ็ดเสร็จตอบสนองต่อโครงสร้าง

เอกสารอ้างอิง

จารุวรรณ คงยศ. (2551). การปรับตัวของผู้ต้องขังให้เข้ากับสภาพเรือนจำ: ศึกษาเฉพาะกรณีเรือนจำกลาง คลองเปรม (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

นพดล อิมสมุพร. (2542). การกระทำความผิดซ้ำของผู้ต้องขังในเรือนจำกลางสมุทรปราการ (สารนิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยบูรพา.

นิติภัทร์ สุภัทราวิวัฒน์. (2552). มาตรการทางกฎหมายในการกำหนด หลักเกณฑ์และกลุ่มเป้าหมาย ของผู้เข้ารับการรักษา และการขยายฐานความผิดตามพระราชบัญญัติฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด พ.ศ. 2545 (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

นุชนาฏ มุกุระ. (2554). ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการกระทำผิดซ้ำในคดียาเสพติดของผู้ต้องขัง เรือนจำกลางเชียงใหม่ (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ประวิทย์ สุขพูล. (2545). การฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติดโดยวิธีชุมชนบำบัด ในเรือนจำกลางขอนแก่น (สารนิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

- รุจภา เสลาคุณ. (2555). *การบังคับบำบัดตามพระราชบัญญัติฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด พ.ศ.2545* (สารนิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ศรีสมบัติ โชคประจักษ์ชัด, นิตยา สำเร็จผล, และมณี อาภานันท์กุล. (2548). *ผลการดำเนินงานตามพระราชบัญญัติฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด พ.ศ.2545*. รายงานการวิจัยของกรมคุมประพฤติ กระทรวงยุติธรรม และคณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล.
- สายพิน ศุภทอมงคล. (2542). *คู่มือคน: อำนาจและการต่อต้านขัดขืน* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สุดสงวน สุธีสร. (2529). *อาชญากรรม : ความหมาย ขอบเขต และทฤษฎี*. ม.ป.พ., ม.ป.ท..
- สุริย์รัตน์ จัตกุล. (2553). *ทัศนคติต่อขั้นตอนการดำเนินงานตามพระราชบัญญัติฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด พ.ศ.2545 ของผู้บำบัดฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติดของกรมคุมประพฤติ ในเขตกรุงเทพมหานคร* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สุวิทย์ ศรีทองสุข. (2548). *ความคิดเห็นของผู้ติดยาเสพติดต่อการฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติดของศูนย์ฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด อำเภอลาดหลุมแก้ว จังหวัดปทุมธานี* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- เสาวลักษณ์ ปลั่งเกียรติยศ. (2547). *ทัศนะของผู้เข้ารับการฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติดของศูนย์ฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด (ลาดหลุมแก้ว) ต่อการดำเนินงานตามพระราชบัญญัติฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด พ.ศ.2545* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- หัสยา ไทยานนท์. (2551). *การให้การปรึกษาในงานสังคมสงเคราะห์ : ศึกษาเฉพาะกรณีศูนย์ฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด ลาดหลุมแก้ว* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- อัจฉริยา ชูตินันท์. (2555). *อาชญาวิทยาและทัณฑ์วิทยา*. กรุงเทพฯ: วิทยุชน.
- Ben Crew. (2014, April). Not Looking Hard Enough: Masculinity, Emotion, and Prison Research. *Qualitative Inquiry*. 20, 392-403.

- Erving Goffman. (1961). *ASYLUMS: Essays on the social situation of mental patients and other inmates*. New York: Dell.
- Herbert Blumer. (1969). *Symbolic interactionism: Perspective and method*. London: California.
- John J. Macionis. (2001). *Sociology*. New Jersey: Prentice Hall.
- Mary Bosworth, Debi Campbell, Bonita Demby, Seth M. Ferranti, & Michael Santos. (2005, February). Doing Prison Research: Views from Inside. *Qualitative Inquiry*. 11, 249-264.
- Noor Rahamah Hj, Abu Baker & Mohd, Yusof Hj. Abdullah. (2008, January). The Life History Approach: Fieldwork Experience. *Jurnal e-Bangi*, 3, 1-9.
- Reza Ali Mohseni. (2012, January). The Sociological Analysis of Prison : Costs and Consequences. *Journal of Law and Conflict Resolution*. 4, 13-19.
- Ruth A Wallace and Alison Wolf. (1995). *Contemporary sociological theory*. New Jersey: Prentice Hall.
- Sammy Toyoki & Andrew D Brown. (2014, June). Stigma, Identity and Power: Managing Stigmatized Identities through Discourse. *Human Relation*. 67, 715-737.
- Thomas Ugelvik. (2012, March). Prisoners and their Victims: Techniques of Neutralization, Techniques of the Self. *Ethnography*. 13, 259-277.